

IZVODUL COSTĂCHESC *

de C. A. STOIDE

Viața feudală a Moldovei în secolul al XVII-lea și primul deceniu al secolului al XVIII-lea pînă la instaurarea regimului zis fanariot prezintă aspecte cu totul deosebite față de epoca anterioară. Starea economică a țării se înrăutățește prin exploatarea tot mai accentuată din partea turcilor, care, în afară de impunerile bănești cu mult ridicate în raport cu situația din trecut¹ și de ridicările în natură pentru aprovizionarea oștilor în război sau a garnizoanelor din cetățile limitrofe, impun și un monopol asupra produselor principale ale țării. Orașele moldovenești au încă o economie puțin dezvoltată și producția meșteșugărească nu e suficientă pentru a acoperi toate cererile interne. Domeniile boierești care folosesc munca servilă au și ele o producție puțin rentabilă². Pe de altă parte, pentru a răspunde cererilor turcești, dar și pentru susținerea aparatului de stat, vechea fiscalitate domnească, întemeiată pe dijme în natură, se transformă cu încetul în dări în bani.

Noua stare economică aduce ridicarea unei noi boierimi mari, care ocupă dregătorii la Curtea domnească și, după sistemul în vigoare atunci, are parte la veniturile statului. Este o formă de feudalism specific Moldovei, care favorizează ascensiunea unor familii boierești, mari acumulate de bunuri funciare³. Noua boierime, spre deosebire de boierimea din secolul al XVI-lea, nu mai posedă „domenii cu imunități“, ci este „o aristocrație de moșieri, care urmăresc cîștig bănesc din exploatarea moșiilor lor“⁴.

Această nouă aristocrație va obține și puterea politică, înfrîngînd domnia și înlocuind vechea dinastie; boierii se leagă între dînșii în coterii și facțiuni pe bază de familie și interese, ridicînd din mijlocul lor și domni, pe care-i schimbă cînd atitudinea acestora sau anumite interese de partid le-o impun.

* Versiunea care se publică aici cuprinde ideile esențiale ale unui studiu mai dezvoltat asupra izvodului costăchesc.

¹ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, București, Edit. Acad. R.P.R., 1958, p. 16; M. Berza, *Haraciul Moldovei și Țării Românești în secolul XV—XIX*, extras din *Studii și Materiale de istorie medie*, vol. II, 1957, p. 16—24.

² P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 16.

³ *Ibidem* p. 17.

⁴ *Ibidem*.

Boierimea mică, formată din curteni, pătură socială cu interese opuse marii boierimi, e în luptă cu dînsa; țărăimea dependentă, formată din vecini asupriți și exploatați, a pierdut și ea drepturile ei; ea este legată de glie, și acum începe să se încetățenească „sistemul legăturii personale a șerbului de stăpîn”¹. Condițiile în care această aristocrație exploata veniturile țării și munca claselor și categoriilor în subordine, ca și tendința ei de a ține domnia într-o anume dependență, au făcut ca epoca să fie „o vreme de tensiune a luptei de clasă, de răscoale țărănești, de ridicare a micii boierimi, a curtenilor împotriva boierimii mari”².

Boierimea ridicată în condițiile noi create de situația economică a secolului al XVII-lea capătă o „conștiință de clasă”, care va avea ecou și în noua literatură ce se creează³. În locul „letopisețului voievodal”, operă prin care domnia își susține și întărește puterea ei monarhică în stat, se creează „letopisețul nobiliar”, letopisețul boierimii ca clasă socială în genere și nu al unei anumite familii boierești⁴. În aceeași epocă apare și „cronica de familie”. Într-adevăr, în această din urmă formă de letopiseț își găsesc locul mai ales „contradicțiile din sînul clasei feudale”; în timp ce „letopisețul nobiliar” prezintă evenimentele de pe poziția întregii clase nobiliare, apărînd interesele boierimii ca clasă socială, letopisețul de familie se limitează la evidențierea faptelor numai a unei familii⁵.

Un aposean care cunoștea destul de bine stările de lucruri de la noi a afirmat că fiecare familie boierească își avea cronică ei. Aceasta nu este o exagerare dacă vom completa ideea în sensul că opera putea fi mai modestă sau mai dezvoltată, după vechimea neamului, după ambițiile și puterea celui care o inițiasă, ca și după talentul povestitorului însărcinat cu redactarea ei. Dar ce s-au făcut aceste numeroase cronici de familie? S-au pierdut toate? În afară de cazuri fortuite, am fi dispuși să socotim că au pierit cu totul numai acelea care au fost primite cu indiferență în opinia publică. Acelea care au știut să stîrnească un cît de mic interes, atît prin talentul cu care au fost scrise, cît și prin problemele pe care le atacau (și foarte drept s-a observat că o cronică era uneori un jurnal și o operă de polemică)⁶ s-au păstrat dacă nu în totul, cel puțin fragmentar. Acestea se pot deosebi, la un studiu atent, în mozaicul unei compilații. Dacă într-o compilație putem mai ușor observa (mai ales prin atitudinea contradictorie în legătură cu un eveniment sau personaj) izvoarele nearmonizate de compilatorul grăbit sau neta- lentat, în alte cazuri este aproape imposibil ca din aceste *membra dejecta* să se poată alcătui ceva organic sau să se identifice autorul. Una din cro-

¹ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 17—18.

² *Ibidem*. Socotim că starea aceasta constatată de prof. P.P. Panaitescu în epoca lui D. Cantemir caracterizează și epoca anterioară, adică întregul secol al XVII-lea.

³ P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 21.

⁴ Dan Simonescu, *Probleme actuale cu privire la reconsiderarea cronicilor*, în „Limbă și literatură”, an. V, 1961, p. 144—145.

⁵ *Ibidem*.

⁶ D. Russo, *Cronica Ghiculeștilor*, în „Buletinul Comisiunii istorice a României” vol. II, București, 1916, p. 31.

nicile care prezintă caracterul acesta de mozaic e cronica atribuită de unii istorici lui Nicolae Costin, cronică ce cuprinde perioada dintre 1661 și 1709¹.

Titlul cronicii e „Letopisețul Țării Moldovei de la Ștefan sîn Vasile-Vodă încoace, de unde iaste părăsit de Miron Costin logofătul. Iară acum s-au scos din izvodul lui Vasile Dămianu, ce-au fost treti logofăt, și de pe izvodul lui Tudosie Dubău logofătul și altora. În tîrg în Eși, vleit 7224, sept. 1. Vă dnii Ion Nicolae Alexandru Vod într-a doua domnie“. C. Giurescu, care a studiat acest letopiseț în comparație cu alte opere similare, a ajuns la concluzia că opera a fost alcătuită între septembrie-decembrie 1712².

În titlul letopisețului se afirmă că a fost alcătuit pe baza izvoadelor lui Vasile Demian, Tudosie Dubău „și altora“. Între aceste izvoade datorite „altora“, socot că, după lecturi și meditații atente, am identificat un izvod care mi se pare că a fost alcătuit în legătură și din însărcinarea boierilor Costăchești. Studiul de față își propune să dovedească existența acestui izvod, interesele care au dus la alcătuirea lui și circulația pe care a avut-o în lumea moldovenească. Pentru aceasta este nevoie să prezint, măcar sumar, rolul neamului Costache (zis și Gavriliștii) în trecutul țării. Aceasta mă va ajuta să desprind din izvod fragmentele păstrate în compilațiile de cronici, să redau ceva din atmosfera care a dus la alcătuirea operei și, dacă e posibil, să încerc identificarea autorului.

N e a m u l C o s t ă c h e s c . *Documentele despre Costăchești.* Datele prezentate de genealogiștii din secolul al XIX-lea nu trebuie luate în considerație decît cu mare atenție. Vechii genealogiști, în alcătuirea așa-ziselor spițe de neam, s-au servit de documentele de transmisiune a proprietății și le-au utilizat fără un examen critic. De același inconvenient suferă și vechile spițe de neam ale Costăcheștilor. La aceste deficiențe de critică și informație s-au adăugat și ambițiile familiei, care, deosebit de influentă în secolele XVII—XIX, a introdus elemente de fantezie, tinzînd să-i dea un lustru de noblețe foarte veche, legînd-o astfel de epoca cea mai strălucită a Moldovei, prin intercalarea printre înaintași a vornicului Boldur dintre corifeii epocii lui Ștefan cel Mare și coborînd-o la vremurile atît de umbrite ale formării statului feudal și chiar al epocii anterioare.

Gavriliță Costache a fost fiul al doilea al slugerului Costache și al soției sale Teofana. Sortit unui rol de mîna întîii în treburile Moldovei, el a lăsat după dînsul o bogată și interesantă posteritate.

Cea dintîi dregătorie în care întîlnim pe Gavrițiță e aceea de agă. A luat parte la lupta dintre Gheorghe Ștefan, fostul domn al Moldovei, venit să-și reocupe scaunul, și Gheorghe Ghica, noul domn ridicat de turci. Era de partea domnului legitim. În vîlmășagul unei „harțe“ a căzut cu calul și a fost prins de oștenii potrivnici. Incidentul se găsește

¹ C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Demian)*, în An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist., seria II, tom. XXX, p. 273—309. Idem, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul și Vasile Demian*, în Bulet. Com. Ist., I, București, 1914, p. 163—214: „Autorul compilației, făcută cu aceeași lipsă de unitate și logică“ (*Contribuțiuni...*, p. 306).

² C. Giurescu, *Contribuțiuni...*, p. 289—290, 305—306.

povestit în cronică lui Miron Costin, cumnatul lui Gavriliță¹. Același povestește apoi că, la năvala lui Constantin Șerban asupra aceluiași domn, cițiva dintre boierii moldoveni mai tineri, între ei și Gavriliță Costache, „jitnicer mare pe atunce“, s-au lăsat să fie prinși : „pe boieri dacă i-au dus la Constantin-Vodă, îndată i-au pus iară la boierii și slobozi fără de nici o pază“², spune cronicarul mai departe. În felul acesta, lipsit de culoare, în care ni se redă evenimentul, Miron Costin acopere actul de trădare al unei rude.

În domnia lui Ștefan Lupu se vede că Gavriliță n-a avut nici un rol³.

E promovată serdar în prima domnie a lui Gheorghe Duca. Cea dintii mențione în legătură cu această dregătorie a sa o avem din ianuarie 1666⁴.

În domnia a doua a lui Gheorghe Duca, chiar de la începutul domniei, Gavriliță e spătar⁵ și intră de drept între marii boieri ai Moldovei. E sigur că și aptitudinile sale ostășești fuseseră valorificate din plin în noua domnie, dar și anumite legături de înrudire a doamnei Anastasia cu Costăcheștii.

Toată epoca celei de-a doua domnii a lui Duca a fost o vreme prosperă pentru noul spătar.

În scurt timp va deveni și unul dintre marii latifundiați ai epocii. La 22 martie 1670, proprietățile sale, deja respectabile, sînt întărite de domn printr-un uric solemn⁶.

Creșterea avuției lui Gavril Costache, unul dintre frecventele cazuri de îmbogățire a marii boierimii prin spolierea micilor cultivatori liberi și a vecinilor, a fost posibilă prin favoarea domnului în anii de prosperitate și „liniște“ care au caracterizat domnia a doua a lui Duca pînă la revolta din noiembrie 1671. Evident, Gavril Costache a fost unul dintre apropiații domnului, dintre aceia care s-au împărtășit din plin din toate bunurile puterii, fapt care va nemulțumi o parte din boierimea de ținut, în special pe curtenii și boiernașii Gioseni, dar și masele de cultivatori liberi și de vecini și chiar acea parte din populația orașelor formată din micii negustori, meșteșugari și muncitori cu brațele în diverse branșe⁷, care se vor ridica în frunte cu Hincu, Durac și Constantin Clucerul, dînd astfel un puternic caracter social unei mișcări inițiale de luptă între facțiunile boierești din epocă.

Că Gavril Costache a fost printre cei care au sprijinit, dacă nu cu sinceritate, cel puțin cu mult zel, domnia lui Duca, zguduită în iarna anului 1671 și primăvara lui 1672, ne-o dovedește și rolul pe care îl

¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1944, p. 195.

² *Ibidem*, p. 203.

³ C. I. Andreescu și C. A. Stoide, *Ștefăniță-Vodă Lupu, Domn al Moldovei*, p. 24 și 112.

⁴ Biblioteca Academiei R. P. R. „Creșterea colecțiilor“, nr. 7, aprilie-iunie 1908, București, 1908, p. 126.

⁵ G. h. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. II, Iași, 1907, p. 58—59.

⁶ *Idem*, *Ispisoace și zapise*, vol. III, 2, Iași, 1912, p. 115—121, doc. din 22 martie, 1670, Iași.

⁷ M. Kogălniceanu, *Cronicele României sîu Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, ed. a II-a, tom. II, București, 1872, *Cronica atribuită lui N. Costin*, p. 7.

joacă el după această revoltă¹. Nu vorbim despre rolul militar al său, care, pare-se, a fost cu totul șters, ci de faptul că a fost și el printre boierii care au îngroșat rîndurile celor ce s-au opus răscoalei și au făcut să parvină la Constantinopole știrea că „țara“ e cu domnul, iar răsculații sînt haini contra lui și a Porții.

Această „credință“ a lui Gavril Costache față de Duca cînd alții s-au clătinat a făcut să fie ridicat la treapta importantă de vornic de Țara de Sus, trecînd peste cîteva trepte boierești în divan. Este interesant de observat că acel pe care-l înlocuiește în dregătoria de vornic de Țara de Sus e Grigore Hăbășescu, compromis în mișcarea din 1671—1672².

Domnia lui Ștefan Petriceicu, care va fi o domnie de reacțiune contra practicilor domnești instaurate de Duca-Vodă și de anturajul său, va fi și o epocă de opoziție pentru Gavril Costache, uneori cu acte de represalii din partea noului domn contra fostului mare-vornic³. La fel va fi și în domnia lui Dumitrașco Cantacuzino.

Cu venirea la tron a lui Antonie Ruset, situația lui Gavrilă Costache se schimbă, deși nu chiar de la începutul domniei. Într-adevăr, se știe că Antonie-Vodă intră ca domn în Iași în decembrie 1675. Nu putem preciza data promovării la treapta de hatman a lui Gavriliță Costache. Se poate spune însă că hătmănia lui Gavrilă Costache în timpul domniei lui Antonie Ruset n-a fost decît un scurt intermezzo între cele două hătmăanii ale lui Alexandru Buhuș.

Mazil și nemulțumit, legat prin rudenii cu partidele de opoziție, se pare că a avut și Gavriliță un rol în schimbarea lui Antonie-Vodă. Rolul acesta, care nu mai convenea intereselor familiei într-o epocă mai tîrzie, încearcă să-l nege un pasaj din cronica atribuită lui Nicolae Costin⁴. Activitatea lui Gavriliță în această țesătură de intrigă pare a nu se fi produs în folosul lui Duca, deoarece acesta îl cooptează în divan cîteva luni mai tîrziu după ocuparea tronului. În februarie 1679 el era încă „fost hatman“⁵.

Odată reintrat în divan, își recîștigă vechea influență pe lîngă domn. În vara anului 1679, Gavriliță Costache, mare-vornic al Țării de Jos, va forma căimăcămia împreună cu Miron Costin, cumnatul său, logofătul în funcție, și cu Neculai Racoviță, fost mare-logofăt⁶.

În curînd vine un nou eveniment care e menit să aducă o tulburare a raporturilor dintre Gavriliță și domn : complotul boierilor Vasile Gheuca, mare-vistier, Gheorghe Bogdan, mare-jitnicer, și Lupul sulger. În fruntea

¹ C. A. Stoide, *Un episod din domnia lui Gheorghe Duca, Răscoala lui Hincu și Durac*, în „Arhiva“ din Iași, an. XLIII, 1936, nr. 1—2, p. 56—80, și C.C. Giurescu, *Istoria Romînilor*, vol. III, 1, Bucureșt., 1942, p. 140—142.

² Pentru rolul jucat de marele vornic din Țara de Sus, Grigore Hăbășescu, în răscoala din 1671—1672, vezi studiile citate ale lui C.A. Stoide și ale lui C.C. Giurescu,

³ „Cresterea colecțiilor“, 1912, ianuarie-septembrie, p. 116.

⁴ M. Kogălniceanu, *Cronicele Romîniei sîu Letopisețele Moldaviei și Valahiei*, p. 15.

⁵ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, București, 1903, p. 91.

⁶ T. Bălan, *Documente bucovinene*, vol. III, Cernăuți, 1937, p. 70, doc. din 25 iunie 1679.

complotului, care a fost descoperit la 12 octombrie 1679, se găsea Vasile Gheuca, vechi pretendent la tron¹ și rudă de aproape cu Gavriliță.

Din această nouă criză, Gavril Costache a scăpat probabil și prin stăruința lui Miron Costin, dar și prin anumite considerații de ordin politic, cum vor scăpa de altfel și alții². După cele petrecute în octombrie 1679, Gavril Costache a fost din nou, dacă nu în grațiile domnului, cel puțin menținut în dregătorii, date fiind și legăturile pe care le avea și de care Duca a trebuit să țină seama.

La războiul turco-habsburgic, care culminează cu asediul Vienei, a participat și Gavril Costache. La reîntoarcerea de la asediul Vienei, Gavril Costache a trecut, alături de mulți alți boieri moldoveni, de partea lui Ștefan Petriceicu, participând la lupta antiotomană, îmbrățișată de masele cele mai largi din Moldova. Il întâlnim alături de semnatarii actului din 1 ianuarie 1684, prin care se solicita ajutorul țărilor moscoviți, Ivan și Petru, care în epoca aceasta conduceau statul sub tutela surorii lor Sofia³.

Cu sprijinul lui Șerban Cantacuzino va fi ales domn, în locul lui Dumitrașco, bătrînul boier și ostaș Cantemir, numit ca domn Constantin-Vodă. Acum Gavrilă joacă ultimul său rol.

În domnia lui Cantemir, Gavriliță, din nou mare-vornic al Țării de Jos, s-a bucurat de cea mai mare trecere. Neculce spune că „din toți boieri mai ales, la acest domn Gavriliță vornicul și cu feciorii lui“.

În timpul luptelor din cursul anului 1686 dintre polonii lui Sobieski și turci, Gavriliță vornicul, împreună cu postelnicul Constantin Ciobanul, au fost sprijinitori ai politicii domnului⁴.

Moare în cursul anului 1687, la întorsul dintr-o solie în Țara Românească, pe lângă Șerban Cantacuzino.

Gavril Costache a fost căsătorit de trei ori. Soția care a jucat un rol mai important în viața sa a fost Tudosica Costin. Această influență se explică și prin personalitatea ei cu totul aparte, pe care presupunem că o va fi avut din cele ce cunoaștem despre familia ei, cât și prin durata mai lungă a căsătoriei și prin copiii mai numeroși avuți.

Se poate spune că această soție l-a format. Tudosica, desigur, impune lui Gavriliță stilul de viață pe care trebuia să-l adopte un boier moldovean divanist. Născută dintr-o familie al cărui șef urcase cele mai înalte ranguri în ierarhia țării, acelea de postelnic și hatman, în legături de înrudire cu rafinatul domn Miron Barnovschi, ea petrecuse mult timp în copilărie și prima tinerețe împreună cu ceilalți frați, în Polonia. Umanismului cărturăresc și a moravurilor alese, într-o societate cu mult mai evoluată decît boierimea țării. Influența ei asupra lui Gavril Costache, boierul provenit dintr-o familie mai modestă, cu apucături de codrean din Tigheciul cvasiautonom și în neîncetată harță cu tătarii, e explicabilă. Acesteia i-a păstrat el cea mai îndelungată și sinceră afecțiune. Copiii

¹ M. Kogalniceanu, *Letopiseșele Moldaviei...* p. 16.

² *Ibidem*, p. 19.

³ S. Dragomir, *Contribuții la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, în An. Acad. Rom., București, 1912, p. 1 200.

⁴ N. Iorga, *Luptele turco-polone și germane*, în „Studii și documente“, vol. XI, București, 1906, p. 165—166.

rezultați din căsătoria cu Tudosica sînt cei mai iubiți și mai bogat înzestrați. Tudosica murise, probabil, încă cu un an înainte de 4 februarie 1678. La data aceea Gavril Costache era căsătorit, pentru a treia oară, cu Vasilica, fiica lui Gavril Palade, fosta soție a unui Cantacuzino.

Prin noua căsătorie, Gavril Costache intră în legătură de înrudire cu cealaltă partidă politică moldovenească, care avea în fruntea ei pe Ilie Sturza, cumnatul lui Ștefan Petriceicu. De aici înainte el va căuta să se sustragă influenței Costineștilor. Așa trebuie să ne explicăm, între altele, participarea la încercarea de răsturnare pusă la cale de vistierul Vasile Gheuca, nepotul său, și mai ales mai tirziu, în 1683—1684, sprijinul dat domniei lui Ștefan Petriceicu.

Cu familia sa, chiar cu membrii ei mai îndepărtați, s-a purtat totdeauna cu atenție. S-ar putea spune că a fost animat de un adevărat spirit de clan.

Spiritul acesta de clan, solidaritatea niciodată dezmințită dintre Gavril Costache și fiii săi, cu numeroasele familii de care erau legați, le-au dat posibilitatea acestora să joace rolul pe care-l cunoaștem din istoria Moldovei, *rol pe care nu l-a avut nici o familie boierească din trecut pentru o perioadă atît de lungă.*

Fiii lui Gavriliță Costache. Vasile Costache, cel mai mare dintre fiii lui Gavriliță, născut din însoțirea lui cu fiica lui Caracaș spătarul, deși a avut o carieră publică destul de importantă, ajungînd pînă la treapta de mare-vornic de Țara de Jos, nu s-a remarcat prin nimic deosebit în viața politică moldovenească.

Lupul Costache. După ordinea din diata lui Gavriliță vornicul, Lupul ar fi fost cel de-al treilea fiu al său și primul din căsătoria cu Tudosica, fiica lui Costin hatmanul. A fost, cum reiese din toate izvoarele diplomatice și narative, o personalitate cu totul excepțională, care a atras asupra lui, prin ambițiile și talentele de care dădea dovadă, dar și prin marile lui defecte, ura contemporanilor, domni și boieri, și chiar a unui cărturar de talia lui Neculce, care l-a fixat posterității cu mult talent numai prin prisma lipsurilor morale.

Prima mențiune despre Lupul Costache se face la 7 ianuarie 1683, în actul prin care părintele său Gavriliță dăruiește mănăstirii Florești „giumătate de sat de Popîrsaci“. Semnează fără titlul „Lupul Costache“¹. Cu venirea lui Cantemir, domn ridicat, cum am văzut, cu sprijinul familiei sale, Lupul Costache intră în dregătorie. La început a avut postul de ftori sulger, cînd își urmărește anumite interese de moșie². Mai apoi e făcut medelnicer mare. Amintindu-se numele și dregătoria, nu se omite nici numele părintelui, fost atît de influent „feciorul dumisale vornicului Gavriliță“³.

Era, cum arată și Neculce, deși cu rezerve, în grațiile lui Constantin-Vodă Cantemir, atît el, cît și ceilalți frați. În iulie 1691, domnul

¹ I. Antonovici, *Mănăstirea Florești*, București, 1916, p. 10—11, scrisoare de danie din 7 ianuarie 1683.

² N. Iorga, *Studii și documente*, vol. VI, București, 1904, p. 36.

³ G. h. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, Iași, 1908, p. 109 — 110, zapis din 8 martie 1691.

îl trimite, cu diferite sarcini, ca pe un boier „credincios“¹. Cunoaștem cele întâmplate în decembrie 1691 și rolul ce l-a avut și Lupul. Mai norocos decât ceilalți frați și mai isteț, se înțelege, el s-a putut sustrage urmărilor lui Vodă și fugi în Țara Românească, de unde revine în toamna anului 1693, o dată cu domnia lui Constantin Duca. Duca îl ridică la treapta de mare vistiernic, în timp ce vărul său Antioh Jora e făcut hatman. Dar încă de la 8 decembrie 1693 (7202) el era „bivistiernic“, ceea ce verifică cu prisosință pe Neculce, care spunea că banii la visterie au ținut numai câteva luni².

Din timpul pribegiei în Țara Românească a rămas în strînse legături de prietenie cu boierii Cantacuzinești și mai apoi cu viitorul domn Constantin Brîncoveanu. La 24 mai 1694, Constantin Cantacuzino stolnicul îi dăruiește, cu autograf, un exemplar din evanghelia greco-română de curînd scoasă de sub teascurile tipografiei³.

Un document din ajunul înlocuirii lui Antioh cu Duca, din 28 august 1700, îl arată în postura de fost vistiernic⁴.

Domnia lui Antioh Cantemir îi aduse ridicarea la treapta de mare vornic al Țării de Sus⁵. Rămîne mare-vornic în întreaga această domnie a lui Antioh, care ține pînă în iulie 1707.

Neculce povestește o ieșire foarte curioasă a vornicului Lupul Costache față de domnul din scaun, cu prilejul unei mese date în cinstea solului muntenesc Șerban logofătul⁶.

Atitudinea aceasta a puternicului boier ne dezvăluie caracterul domniei Cantemireștilor, de obîrșie modestă și, ca atare, puțin respectată. Pare că asistăm la veșnicile certuri provocate de Velicico Costin în divanul și vistieria lui Constantin Cantemir⁷. Ele mai vădesc încă ceva: ambițiile vornicului Lupul Costache, puternic prin avere și legături, care, desigur, viza lucruri mari, pe care altfel le disimula, dar la beție nu se putea reține.

A doua domnie a lui Mihai Racoviță înseamnă pentru Lupu o ridicare în rang⁸, fiind acum vel-vornic de Țara de Jos, și, se poate spune, o creștere a influenței, înlocuind în cancelarie pe marele-logofăt cînd lipsește⁹. De altfel domnia lui Mihai Racoviță, o rudă a Gavrilițeștilor a fost foarte favorabilă acestora. Acum întîlnim în divan, în afară de

¹ Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, p. 337, 338, doc. din 20 iulie 1691.

² I. Neculce, *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, ed. a II-a îngrijita de I. Iordan, p. 119.

³ C. A. Stoide, *Note literare*, în „Revista critică“, an. 7 (1933), nr. 2—3, Iași, 1933, p. 94.

⁴ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 109—110.

⁵ I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 176.

⁶ *Ibidem* p. 180.

⁷ *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija pînă la a doua domnie a lui Antioh Cantemir, 1661—1705*, ed. C. Giurescu, București, 1913, p. 85.

⁸ I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 184; „Bulet. Com. Ist.“, VI, p. 75, doc. din 20 februarie 1708; „Bulet. Com. Ist.“, IV, Vălenii de Munte, 1925, p. 193, doc. din 13 iulie 1709; p. 194, doc. din 28 iulie 1709.

⁹ T. Balan, *Documente bucovinene*, vol. III, p. 137—138, doc. din 1708; N. Iorga, *Studii și documente*, vol. V, p. 50, doc. din 28 aprilie 1709.

Lupul Costache, care e mare-vornic al Țării de Jos, și pe frații săi : Constantin ca vel-comis și Solomon vel-clucer¹.

Prima domnie a lui Nicolaie Mavrocordat a fost o epocă de pribegie pentru Lupul Costache, ca și pentru alți boieri moldoveni. Domnul, necunosător al obiceiurilor țării, al puterii clasei conducătoare și nici măcar al limbii țării, se poartă rău cu boierii².

O masivă pribegire se organizează ca răspuns la greșeala politică a fanariotului³. Totuși căderea nu i-o aduce numai pîra boierilor pribegiți, ci și aranjamentele făcute de Dimitrie Cantemir în preajma războiului ruso-turc. Cu venirea lui Dimitrie Cantemir la tron, în decembrie 1710, Lupul Costache este repus în dregătoria de mare-vornic al Țării de Jos⁴.

Cantemir, aflind de uneltirile lui Nicolaie Mavrocordat, pentru a para loviturile, trimite la Constantinopol o solie de boieri să pîrască pe fostul domn. Solia ar fi plecat din Iași la 13 februarie 1711. Cu o săptămîină înainte, deci pe la 5—6 februarie, a trimes și pe Lupul Costache vel-vornic la pașa de la Tighina, Cara Mehmet-pașa serascherul, „de au făcut și pașii arz cu pîră asupra lui Nicolaie-Vodă⁵.

Curînd, domnul își va schimba orientarea politică, alăturîndu-se acțiunii întreprinse de țarul rus, Petru cel Mare.

Se cunosc împrejurările în care boierii, pe de o parte, domnul pe de alta, s-au închinat țarului, în speranța că vor scăpa de sub puterea turcească. Atitudinea vornicului Lupul Costache a fost cu totul independentă de a domnului și a majorității boierimii. Destul de puternic prin legăturile de familie și de interese cu boierii gioseni, el a putut juca un rol pe care nici un alt contemporan nu-l jucase. Îi cunoaștem și legăturile mai vechi cu Brîncoveanu. Analizînd atitudinea lui din 1711, vom observa o similitudine cu aceea a domnului din Țara Romînească. Trebuie să admitem că a existat un consens între dînșii în această chestiune.

După ce Dimitrie Cantemir s-a pronunțat pentru participarea alături de ruși și după sosirea țarului cu oștile în Moldova, Lupul Costache, care-și făcuse o tabără la Bursuci, unde adunase rudele, prietenii politici și „cîtă gloată“, a refuzat să ia o atitudine hotărîtă. Prin servicii de informații care nu-l angajau, a stat în legătură cu cei doi potrivnici cît a durat campania. Nici chiar încercarea țarului, la îndemnul lui Cantemir, de a-l face să-și părăsească tabăra n-ajunge la un rezultat definitiv⁶. După lupta de la Stănilești și pacea dezastruoasă pentru ruși și domnul Moldovei, Lupul Costache este socotit de vizir singurul personaj din Moldova cu care se poate sta de vorbă. Chemat în tabăra turcească cu firman, după violențele de limbaj atît de caracteristice mentalității orientale, marele-vizir îl face caimacam al țării și-i dă firman

¹ „Bulet. Com. Ist.,“ VI, p. 75.

² I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 196.

³ *Ibidem.*

⁴ Biblioteca Acad. R.P.R., ms. 965, f. 13.

⁵ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 92.

⁶ *Ibidem.* p. 105.

să libereze pe cei robiți de turci și de tătari¹. E apogeul puterii acestuia. Măsurile pe care le-a luat și din ordinul turcilor, ca și abuzurile pe care, desigur, le-a săvârșit, au fost speculate de Nicolaie Mavrocordat. Aceste intrigă au dus, după mai puțin de 40 de zile de caimacam al vornicului Lupul, la destituirea lui, la ridicarea lui în obezi și ducerea în surghiun la Varna, unde stă, după unele știri, opt luni². Este salvat prin intervenția hanului, conjugată cu a domnului Țării Românești, la care și petrece citva timp după eliberare. Mavrocordat, acum din nou domn al Moldovei, speriat de intrigile pe care le făcea fostul caimacam, îl recheamă în țară, restituindu-i pungile de bani confiscate la deportare și acordându-i prin favoare în divan, ca despăgubire pentru pagubele materiale și morale pretinse, moșiile celor pribegiți cu Dimitrie Cantemir³. Nu cunoaștem data exactă a revenirii din exil a lui Lupul Costache. Probabil s-a petrecut puțin înainte de 1 august 1712, dată la care el revendică în divan moșiile lui Ion Neculce⁴. Se știe că a fost repus și în vornicie. Această repunere a Lupului în vechea situație a avut loc însă după 1 august 1712; abia în februarie a anului următor îl găsim pe Lupul mare-vornic⁵.

După plingerile lui Neculce, consemnate în cronică și în actele divanului ținut la 1720, reiese că vornicul Lupul Costache a făcut mari presiuni pentru a-l ține departe de țară și a-i păstra astfel moșiile⁶. Lucrul este posibil, Lupul fiind un om îndelungăreț la minie; el n-a putut „ierta“ nici lui Mavrocordat intrigile pentru scoaterea din căimăcămie ca și închisoarea de la Varna și toate umilințele suferite. La plecarea din țară în 1716, fostul domn a fost batjocorit de Lupul în așa măsură, încît, spovedindu-se mitropolitului i-a jurat pieirea⁷.

Mihail Racoviță, următor lui Mavrocordat la domnie, îl menține în dregătoria de mare-vornic⁸. La scurt timp după trecerea în Țara Românească, Nicolaie-Vodă, care, s-ar părea, a avut să înăbușe un complot al lui Mihail spătarul Cantacuzino și al altor boieri munteni înțeleși cu nemții, obține de la vizirul Gin Ali-pașa ridicarea în obezi a vornicului Lupul. Adus peste Dunăre înaintea cruntului vizir, acesta, fără să-l judece, „acolo în cîmp au pus de i-au tăiat capu“⁹. S-ar putea presupune, date fiind vechile legături cu cei de peste Milcov, că pieirea

¹ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 113.

² *Ibidem*, p. 116; *Cronica racovițeană*, în *op. cit.* p. 50.

³ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 41—43, doc. din 1 august 1712, mărturia clerului și a divanului; *ibidem*, p. 43—45, hrisovul lui Nicolaie Mavrocordat cu această dată; *ibidem*, p. 51—58, hrisovul lui Mihail Racoviță din 1720 (fără dată de lună și zi); I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 272.

⁴ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 41—43, doc. din 1 august 1712.

⁵ Totuși înainte de 17 august 1712 (I o r g a - H u r m u z a k i, *Documente grecești*, XIV, 1, București, 1915, p. 468).

⁶ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 272; vezi și „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 48.

⁷ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 51—58, hrisovul lui Mihail Racoviță; I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 283.

⁸ *Ibidem*, p. 282.

⁹ *Ibidem*, p. 283.

i-a venit nu din ura lui Nicolaie Mavrocordat, dar că a fost amestecat în înțelegerea boierilor munteni cu nemții ; sau, cel puțin, acesta va fi fost pretextul invocat de Nicolaie Mavrocordat când i-a cerut executarea.

Un izvod costăchesc. *Opinia curentă moldovenească în privința credinței față de domn.* Marile familii boierești la noi, ca și nobilimea din alte părți, s-au slujit uneori de condeii istoricilor, al cronicarilor pentru timpurile mai vechi, spre a se recomanda pentru merite nerecunoscute, a-și apăra o cauză sau, în fine, a spulbera acuzații care le-au putut fi aduse și care le prejudiciau interesele.

Cu atât mai mult se recurgea la astfel de mijloace atunci când o familie puternică părea că se găsește în conflict cu mentalitatea curentă a epocii. Această mentalitate forma oarecum o concepție etică sau măcar anumite opinii bine fixate, un ideal, greu de atins în totul, dar cu atât mai mult prețuit și recomandat. Cei reputați că se îndepărtau de idealul preconizat, călcându-l fără scrupule, erau stigmatizați de opinia curentă, ca de obicei puțin fățarnică.

Unul dintre „idealurile“ care au circulat în lumea moldovenească a secolelor XVI—XVIII îl forma „credința“ față de domn. Într-o societate din multe puncte de vedere primitivă, cu membri devorați de mari ambiții, mai ales idealul acesta era puțin atins. Pirile contra domnilor, favorizate de înșiși pretedenții, care și pe calea aceasta își puteau câștiga un tron nou sau unul pierdut, erau ceva obișnuit. Și fiecare boier moldovean, cel puțin în secolele XVII—XVIII, s-a slujit de ele în folosul partidei căreia îi aparținea. Aceasta nu împiedica totuși să se facă mult caz de idealul care era „credința“.

Opinia publică moldovenească, reprezentată mai ales prin cronicari, stigmatizează fără reticență pe „contravenienți“. Grigore Ureche vestește în cuvinte tari „violența“ și asasinatul domnilor¹, iar Miron Costin aduce laude superlative celor care nu-și părăsesc stăpînul în momente de primejdie². Neculce exprimă un punct de vedere asemănător³, ca și un alt cronicar al epocii⁴. Cei care-și pierd viața pentru acest păcat dovedit nu găsesc nici măcar compătimire la contemporani⁵.

Costăcheștii în conflict cu această opinie. O astfel de reputație pare a-și fi creat în lumea moldovenească puternicul neam al Costăcheștilor, mai ales în cursul primului deceniu al secolului al XVIII-lea. Rolul jucat de bătrînul Gavril Costache, cît și cel pe care l-au avut doi dintre fiii săi, Vasile și mai ales Lupul, ridicase neamul la o deosebită putere, dar în același timp îi produsese și mari dușmăanii. S-a imputat familiei un oportunism prea accentuat și tendința de schimbare a domnilor. Desigur s-au avut mai ales în vedere ambițiile unuia dintre ei, ale vornicului Lupul, care urmărea să ajungă la tron. Sub presiunea acestei atmosfere, care devenea din ce în ce mai apăsătoare pentru șeful familiei, a fost

¹ Gr. Ureche, S. Dascalul, *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă* (1359—1595), ed. C. C. Giurescu, Craiova, 1934, p. 109 și 112.

² Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei, de la Aron Vodă încoace*, ed. P.P. Panaitescu, p. 160.

³ I. Neculce, *Letopisețul...*, și 183.

⁴ *Letopisețul Țării Moldovei de la Istratie Dabija...*, ed. cit. p. 27.

⁵ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 183.

alcătuită cronică, a cărei tendință era să justifice acte și atitudini mai vechi sau mai recente, să spulbere acuzațiile de trădare și în același timp să mențină cât mai neștirbită în conștiința contemporanilor amintirea serviciilor aduse.

Un om de casă cu aptitudini pentru scris a fost însărcinat cu alcătuirea operei, care trebuia să îndeplinească rolul arătat. Pe canavaua istoriei moldovenești contemporane s-au brodat amintirile și tradițiile de familie, ca și ceea ce dictau interesele de moment. Opera, după cum se va vedea, a circulat destul de intens; numai astfel se explică faptul că fragmente au putut intra în operele altor cronicari. Nu putem spune precis în ce măsură. Cîteva frînturi pot fi identificate cu siguranță. Altele — numai bănuite. Poate al material, în viitor, va da posibilitatea cercetătorului să spună tot ce e necesar în legătură cu acest izvod.

Cronicile despre Costăchești: izvodul și Gavriiliță Costache. Știrile cele mai vechi despre participarea lui Gavril Costache la viața publică le găsim la Miron Costin: ia parte activă la războiul lui Gheorghe Ghica contra lui Gheorghe Ștefan, cînd e și rănit, și apoi în domnia aceluiași se lasă a fi prins de oștile uzurpatorului Constantin Șerban și cooptat de acesta din urmă și în divan¹.

O altă știre, destul de tîrzie, o găsim în Neculce. Ea datează de prin 1674. Boierii, foști în sfatul lui Petriceicu, după hăinirea acestuia s-au despărțit de dînsul și, consfătuindu-se la Căcăceni, lingă Iași, trimit știri, prin Gheorghită Mitrea, de adeziune la atitudinea luată de Gioseni: „la Gavriiliță și la Buhuș...”, precum ei și cu toată oastea s-au despărțit de Petriceicu-Vodă și vin în gios la dînșii², să facă știre vizirului pentru alegerea unui domn nou. Boierii, la sosirea lui Mitrea, se aflau la Galați, împreună cu Dumitrașcu Cantacuzino, pus domn de Poartă.

Știrea nu are altă semnificație decît să accentueze opoziția pe care au făcut-o foștii divaniști ai lui Duca domniei lui Ștefan Petriceicu.

Cu totul alt caracter au știrile în legătură cu domnia lui Antonie Ruset. Trei din cronicile care tratează această domnie ne informează asupra dregătoriei pe care a avut-o Gavriiliță în această vreme. Pasajul începe cu expresia: „La Antonie-Vodă era hatman Gavriiliță”. Informația din cronică atribuită lui N. Costin are numai acest conținut³ și vom vedea explicația îndată. Cronică zisă „buhușească⁴”; de aici și Ion Neculce ne dă informații cu mult mai ample în legătură cu hătmănia lui Gavriiliță Costache. Aceste știri, prin felul în care sînt prezentate, au tendința vădită de a ridica pe Alexandru Buhuș în detrimentul lui Gavriiliță. În esență, letopisețul ne spune că Buhuș ar fi fost cunoscut lui Halil-pașa pentru vitejia lui încă de pe cînd ducea zaherea la Camenița. Hatmanul moldovean s-ar fi războit atunci cu leșii, care încercau să împiedice transportul zaherelei în noua cucerire turcească. Halil, aducîndu-și aminte de

¹ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 118.

² M. Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, ed. P.P. Panaitescu, p. 195 și 203.

³ *Cronică atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 14.

⁴ Am adoptat această denumire după C. Giurescu, *vezi Letopisețul Țării Moldovei...*, cap. IV, „Două izvoade și doi autori”, p. 25—28.

aceste fapte ale lui Buhuș, ar fi întrebat pe domn unde se află. Antonie-Vodă i-a răspuns că, fiind bolnav, n-a putut veni la oaste. Pașa impune lui Antonie aducerea fostului hatman „tocma acolo la Cehrin“. Urmează relatarea cu amănunte a unei noi isprăvi săvârșite de Buhuș. Pentru aceasta, comandantul turc ar fi poruncit lui Antonie-Vodă „de l-au pus hatman pe Buhuș și au zis să nu afle că-l mai schimbă din hătmănie“. Un interpolator a adăos, ceea ce era mai aproape de adevăr, că pentru Buhuș era și Duca-Vodă din Țara Românească, cumnatul său¹. Știrea aceasta nu-și are locul în cronica zisă a lui N. Costin, din motivul că dezavantajează pe Gavril Costache².

Trebuie să observ însă și o altă semnificație a acestui fapt. Gavril Costache nu se mai găsea, în această vreme, în raporturi prea bune cu foștii partizani ai lui Duca și, evident, cu acesta. El a izbutit să facă să fie scos din hătmănie Alexandru Buhuș, care, pentru a-și recîștiga dragătoria cea mai potrivită firii și pregătirii lui, a fost nevoit să recurgă la intervenția cumnatului său, domn în Țara Românească. E probabil că încă de pe acum jupîneasa lui Gavriliță, Tudosia, născută Costin, murise și legăturile lui Miron Costin cu fostul său cumnat își pierduseră din intensitate. Socot că nu greșesc cînd atribui influenței Tudosicăi și fratelui ei Miron faptul că Gavril Costache a avut în a doua domnie a lui Duca, ca și în primele domnii ale lui Petriceicu și Dumitrașcu Cantacuzino, o atitudine loială față de partida duculească. După moartea Tudosicăi va șovăi, mergînd pînă la acte de dușmănie și de trădare față de fostul domn și protector.

Numai în cronica atribuită lui N. Costin găsim o informație de un caracter cu totul aparte: o încercare de disculpăre a lui Gavril Costache în legătură cu rolul avut în schimbarea din domnie a lui Antonie Ruset. Se știe că domnia lui Antonie-Vodă Ruset a fost tratată cu mult interes și simpatie de o parte din istoriografia cronicărească. Poate a impresionat și tratamentul neomenos la care a fost supus. Evident, s-au căutat aceia care au contribuit la mazilirea domnului și prin pîre, și la chinurile la care a fost supus. După toate probabilitățile, n-a fost străin de aceste lucruri, în afară de Alexandru Buhuș și Miron Costin, nici un al treilea mare mazil al domniei lui Ruset, Gavriliță Costache.

Este sigur că, în cronica scrisă în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea, în legătură cu domnia lui Antonie-Vodă s-au arătat cu multe amănunte împrejurările mazilirii și ale suferințelor fostului voievod, indicîndu-se și persoanele care au contribuit la aceasta. Astăzi noi nu cunoaștem din tot ce s-a scris decît fragmente păstrate în cronica atribuită lui N. Costin. Celălalt izvod, contemporan cu evenimentele, cronica buhușească, cum era natural, fiind alcătuită tocmai pentru folosul unuia dintre făptuitori, nu putea să dea nici o relație. Trebuie să presupunem că izvodul care dădea cele mai

¹ *Cronica buhușească*, în Kogălniceanu, *Letopiseșe*, vol. III, p. 18, și în *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija...*, p. 69—70.

² Neculce, *Letopiseșul...*, p. 61. Pentru caracterul legendar al acestui pasaj din *Cronica buhușească* s-a pronunțat și G. G i u r e s c u, *Letopiseșul Țării Moldovei...*, p. 21—22.

bogate amănunte n-a fost cunoscut nici de Ioan Neculce. Altfel, bătrînul cronicar, dispus totdeauna să redea pitorescul și ineditul, ar fi reprodus și aceste pasaje, după cum foarte sugestiv a redat și tabloul panicii care a cuprins pe pîrîtorii lui Antonie-Vodă cînd au văzut că vizirul îl îmbracă din nou cu caftan de domnie. E tot ce a putut găsi el în izvoadele amintite¹. În legătură cu acest eveniment dă mai departe și zvonul de căință a lui Miron Costin în ceasul morții : „Nu este vinovat cu nimică lui Cantemir-Vodă și pere pe dreptate, numai osînda lui Antonie-Vodă îl gonește și pentru acee piere că l-au pîrit cu strîmbătate“².

Autorul cronicii atribuite lui Nicolaie Costin n-a reprodus și pentru amestecul lui Gavriliță vornicul izvodul cu acuzații. El s-a mulțumit, avînd la dispoziție cronică costăchească, să reproducă de aici versiunea care favoriza pe membrii acestei familii. Pasajul are caracterul unei dezvinovățiri și al unei polemici : „La această oaste de la Cehrin au cercat Duca-Vodă pre boierii de Moldova ; ce unii îl prîmea ; iară cercînd pe Gavriliță hatmanul dzicîndu-i așa : «Antonie-Vodă este mazil ; ce pe cine vor pofti ca să silească să-l scoată la domnie». Au răspuns Gavriliță hatmanu ; de scii mîria-ta că este adevărat mazil, silește mîria-ta să ne fii domnu ; era de nu, să nu-l amesteci mîria-ta, să ni-l lași că este un domn bun. Solia aceasta o purta Antiohie Jora, ce era postelnicu la Duca-Vodă, nepot de soră lui Gavriliță hatmanul“³.

Dialogul dintre Duca și Gavriliță, chiar dacă este inventat, nu l-a putut povesti cronicarului decît un apropiat al boierului în cauză, ca și indicația că Antioh Jora făcea legătura între Duca și Gavriliță. Dar Antioh Jora, nepotul lui Gavriliță prin soră-sa Tudosica, era văr bun cu doamna Anastasia prin tatăl său Gavril Jora, fratele doamnei Dafina a lui Dabija și mama doamnei lui Duca. Și dacă mai ținem seama că, în momentul discuției asupra domniei lui Duca, Gavriliță Costache era boier mazil, cunoscîndu-i firea ambițioasă, nu ne putem îndoii un moment că și el făcea parte din numărul acelor care au complotat contra nefericitul Ruset, boieri designați generic de Neculce prin expresia „alți boieri“. E cazul numai să ne întrebăm dacă a lucrat pentru Duca sau pentru un alt candidat la domnie. Pasajul din cronică atribuită lui N. Costin nu poate avea decît o singură explicație : să răspundă unor acuzații justificate de participarea lui Gavriliță la pîra contra lui Antonie Ruset. De altfel, chiar dacă am admite că vornicul Gavril Costache n-a intrigat pentru Duca contra lui Antonie Ruset, dacă ținem seama că în domnia a treia a aceluia a recapat dregătoria de vornic cu oarecare întirziere, nu trebuie să se uite că în epoca de care ne ocupăm a candidat în ascuns la tronul Moldovei și Vasile Gheuca, nepot și el al lui Gavriliță. Nu-i exclus ca fostul mare-vornic, care după moartea soției sale scăpase din cercul de influență al lui Miron Costin, cum se vede din faptul că concurase la hătmănie pe Buhuș, cumnatul lui Gheorghe Duca, și fusese la rîndu-i concurat de acesta, să fi încercat o nouă soluție pentru a ajunge la tron. S-a gîndit poate, încă de atunci la ale-

¹ Neculce, *Letopiseșul...* p. 63.

² *Ibidem*, p. 66.

³ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 15.

gerea lui Gheuca. Aceasta ar explica și motivele care au determinat pe domn să-l facă mare-vornic cu o întârziere atât de frapantă.

Un alt eveniment la care de asemenea, prin forța lucrurilor, sîntem nevoiți să admitem participarea lui Gavril Costache e complotul urzit contra domniei lui Gheorghe Duca de către boierii Vasile Gheuca vel-vistier, Gheorghe Bogdan vel-jignicer și Lupul sluger. Boierii aceștia făceau parte dintre așa-ziișii gioseni, înrudiți cu mica boierime moldovenească din ținuturile Tutovei, Fălciului, Vasluiului, Tecuciului, Covurluiului și Putnei. Vasile Gheuca era înrudit cu doamna Anastasia, fiind căsătorit, cum am arătat înainte, cu Simina, fiica lui Gavril Jora și a Tudosicăi Costache, și deci, cum afirmă și cronicarul¹, vară jupîneasă lui cu „doamna Nastasia“. Gheorghe Bogdan era tatăl tînărului Lupul Bogdan, logodit cu fiica lui Cantemir, în epoca aceasta sărdar. Este natural să ne gîndim că Gavriliță Costache, nemulțumit pentru moment cu domnia lui Duca, a putut participa la complot. Interesant de notat că și pentru acest eveniment cele mai ample detalii le are cronică atribuită lui Neculai Costin. Neculce nu știe decît ce a putut culege din cronică buhusească : numele celor trei complotiști, care și-au pierdut și viața, și numele căpitanului Decusară, acela care vădește lui Buhuș complotul, apoi „judecarea“ vinovaților în divan, executarea lor de Toader Flondor vel-armaș, „la fîntîna dinaintea curții domnești“, și înlocuirea lui Gheucă în vistierie cu Toderășcu Iordache. Știrile cele mai ample, cu precizie de zi, se găsesc, cum am arătat, în cronică atribuită lui Neculai Costin. Se găsește aici și o justificare a încercării de răsturnare : „marea lăcomie a Ducăi-Vodă“. S-ar fi sfătuit pentru răsturnarea domnului, urît de toți, „Gheuca vistierul și Racovițeștii, că unul din Racovițești îi era cumnat, Ion păhărnicul și cu Ion spătarul, feciorul lui Postolachi Milescu spătar“. Cărțile cu iscălitura lui Dumitrașco Cantacuzino, iscălitură făcută de Ion spătarul Milescul, au fost trimise de Gheuca vistierul prin Lupul slugerul la orheiieni și lăpușneni cu porunca din partea noului domn „să se scoale asupra Ducăi-Vodă ca să-l prindă“. Fiind informați asupra complotului Alexandru Buhuș hatmanul — aici numele căpitanului Decusară nu mai e amintit — și Nicolaie Racoviță logofătul, căci se spunea că-i și cu știrea lui Racoviță, aceștia au anunțat pe Duca „să-și scutească viața, cum s-au și timplat“. Dejucarea complotului, afirmă cronicarul, „mai mult au fost dintru înțelepciunea Ducăi-Vodă decît din meșteșugul lui“ ; în adevăr, domnul ia măsuri rapide. Trimite pe Gheorghiiță Ciudin, serdarul de Orhei, să prindă pe Lupul slugerul și în același timp arestează pe Gheuca vistierul și pe Bogdan jignicerul, că și pe Ion Milescu, și, așezîndu-i în închisori separate, le dă „strînsoare“. „Iară pe Racovițești n-au lăsat să-i ivească precum au fost și ei la acele amestecături“. Cronicarul dă cu precizie de zi și timpul în care complotiștii au fost ținuți închiși : „trei zile închiși, din miercuri septembrie în 29 ; era sîmbătă, octomvrie în 2 i-au scos pe cite trei și, după judecata divanului, le-au tăiat capetele la fîntînă ; eră pre Milescu mai pe urmă l-au ertat“².

¹ I. Neculce, *Letopisețul...*, p. 68.

² *Cronică atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 20.

Complotul luase oarecare proporții și avea o compoziție cu totul aparte: în el intrau din cele mai apropiate rude ale doamnei și parte dintre fruntașii boierimii, actuali sau foști membri ai divanului domnesc. În aceste împrejurări, voința lui Duca, care, desigur, ar fi dorit să ia cele mai radicale măsuri, executînd pe toți vinovații și desființînd opoziția care i se făcea, a fost paralizată de intervenția boierilor care au acționat ca membri solidari de clasă. Cele două forțe s-au confruntat și boierimea a fost mai puternică. Dispuși să sacrifice pe Gheuca, Lupul și Bogdan, ca unui care acționaseră direct, ei au opus domnului net hotărîrea lor de a respinge o astfel de soluție, arătînd lui Duca în divan și în convorbiri particulare că, în cazul unei încercări de extindere a complotului și la alte fețe afară de cei care acționaseră direct, se vor solidariza cu cei vizați și vor pribegi la Poartă cu plîngerii precum că nu-l mai vrea „țara“, pentru că o pustiește prin jafuri. Duca a înțeles că trebuie să se supună acestei hotărîri; a trecut sub tăcere amestecul în complot al unora din cei mai influenți boieri, cum au fost, ne spune cronica, Racovițeștii, pe care „n-au lăsat să-i ivească precum au fost și ei la acele amestecături“. Era o tactică impusă de împrejurările politice și pe care Duca, în „înțelepciunea lui“, a înțeles-o și și-a însușit-o. După ce cronicarul arată locul de îngropare a doi dintre cei jertfiți, la sfîrșitul capitolului dă o notă despre unele suspiciuni pe care le-ar fi avut Duca asupra lui Costache vornicul: „Fost-au la această faptă a Gheucăi sub presupus și Gavriliță vornicul, ținîndu-i Gheuca o nepoată de soră. Ci Duca-Vodă, omu înțelept, au cercat și l-au aflat drept, neatins de nemică; și el, fiind atunce la țară, i-au scrisu carte și, mergînd la Iași, l-au îmbrăcat după trei zile pre Gavriliță vornicul cu un contăș cu soboli“. Aceasta este singura mențiune în cronici despre o bănuială a lui Duca asupra lui Gavriliță. De altfel, cum am arătat și mai înainte, complotul din septembrie 1679 a găsit cea mai largă expunere în cronica atribuită lui Neculai Costin. Numai aici se dau relații asupra participării Racovițeștilor, Nicolaie și Ion, ca și a lui Ion Milescu. Aici avem amănunte asupra felului în care a fost reprimată mișcarea și date de lună și zi a desfășurării procesului, ca și locul de execuție a celor trei și de astrucare a doi dintre executați. Cronică buhușească are informații cu mult mai restrînse, ea căutînd să scoată în evidență rolul lui Alexandru Buhuș și al acolitului său, căpitanul Decusară, în descoperirea urzelii. Versiunea din cronica buhușească a intrat fără modificări substanțiale și în expunerea lui Neculce. Se înțelege că în aceste versiuni nu găsim nici un amănunt în legătură cu bănuiala unei participări a lui Gavriliță la complot. Totuși, din felul în care se redau evenimentele reiese că, în privința lui Gavriliță, Duca a adoptat aceeași atitudine ca și în privința Racovițeștilor: „ci Duca-Vodă era om înțelept“, spune cronicarul. „I-au scrisu carte“ că Gavriliță era „atunce la țară“, deci departe de curte, cu gînd de pribegie. Domnul a căutat să-l cîștige prin blîndețe, căci vornicul Gavriliță, din cetățuia lui de la Bursuci, nu putea fi ridicat, ca orișicare alt boier, de cîțiva slujitori domnești. „Mergînd la Iași, l-au îmbrăcat după trei zile... cu un contăș cu soboli“¹.

¹ Cronică atribuită lui N. Costin, în *op. cit.*, p. 20.

Amănunte interesante pe care le putea cunoaște numai un apropiat al celui implicat în complot: „contăș cu soboli“ în special, ca și cele trei zile. Dar ce a făcut în aceste trei zile Gavriliță? A avut, desigur, soarta Racoviștilor. Cercetat de domn, pînă la urmă interesele învingînd, Duca-Vodă „au cercat și l-au aflat drept, neatins de nemică“. După ce fusese jertfit Gheuca, șeful complotului și viitorul domn, în intenția celor ce i se alăturaseră, ca și a celor mai compromiși și de mai modestă suprafață, o execuție a altor mari boeri nu era numai inutilă, dar de-a dreptul provocatoare. Duca în „înțelepciunea lui“ a înțeles aceasta.

Evenimentul este cunoscut și lui Radu Popescu, cronicarul muntean. El vede în complot o urzitură a lui Șerban Cantacuzino-Vodă, vechiul rival al lui Duca. Acesta, profitînd de neînțelegerile dintre Duca și boieri, i-ar fi sculat contra domnului. După afirmațiile lui Radu Popescu, care concordă de altfel cu datele din pseudo-Neculai Costin și cu concluziile noastre, la complot au participat toți boerii în afară de Buhuș hatmanul și Miron Costin logofătul; „toți era amestecați, afară de hatmanul Buhuș și Miron logofătul“. Domnul nu i-a vădit pe toți, „să nu se facă zarvă mare“. În privința celorlalți boieri amestecați în complot, Radu Popescu încheie: „Deci ceilalți toți s-au așezat“¹.

Evident, izvodul pe care l-a avut alcătuitorul compilației și care trata despre complot va fi rezervat același loc și lui Gavriliță, ca și Racoviștilor. Deși vădit de domn ca participant, din interese politice „n-au lăsat să-l ivească“. Contra acestei vădiri care arunca discreditul asupra familiei a reacționat alcătuitorul izvodului costăchesc. El a alcătuit notița aceasta, inițial poate mai dezvoltată, dar care spunea, așa cum s-a păstrat, destul în apărarea patronului pînă la urmă, ca semn de recunoaștere a „credinței“ îmbrăcat de Duca, „după trei zile“ de cercetări, „cu un contăș cu soboli“.

Există un eveniment din viața lui Gavril Costache tratat cu mai mare amploare în cronicile păstrate pînă astăzi și, lucru cu totul aparte, în mod contradictoriu. Este vorba de rolul avut de acest boier în uzurparea lui Ștefan Petriceicu, din toamna și iarna anului 1683 și apoi din iarna și primăvara anului 1684. Din izvoarele narrative moldovenești știm că vornicul Gavriliță a însoțit pe Duca, împreună cu majoritatea boierilor din divan, în expediția de la Viena, terminată prin înfrîngerea vizirului Kara Mustafa. Mai știm din aceleași izvoare că boierimea moldovenească, cu mici excepții, a fost favorabilă uzurpatorului, venit cu ajutor creștin. Se știe că lupta dintre cei doi domni s-a terminat cu prinderea lui Duca-Vodă și a unei părți din boierii credincioși în curtea de la Domnești.

Unii dintre boieri, și nu cei mai puțini, au crezut în viabilitatea domniei prin poloni a lui Ștefan Petriceicu și au trecut de partea lui după prinderea lui Duca, unii chiar înainte. Între aceștia a fost și vornicul Gavriliță. Dar domnia lui Ștefan Petriceicu, cu tot ajutorul dat de poloni, n-a putut dura. În schimb, țara a fost secătuită de toate bunurile,

¹ R a d u P o p e s c u, *Istoriile domnilor Țării Românești*, în *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, vol. I, București, 1961, p. 448—449.

devenind pentru un an și mai bine, chiar după instalarea unui nou domn de la turci, Dumitrașcu Cantacuzino, cîmp de luptă între rivali. Mare parte dintre locuitori au fost nevoiți să-și părăsească vetrele, nimeni n-a mai putut lucra. Consecința a fost o grozavă foamete¹. S-a pus în Moldova întrebarea : cine poartă răspunderea celor întîmplate atît în privința prinderii domnului, cît și cea — cu mult mai grozavă — a secătuirii țării prin prada mereu repetată a oștilor și podghiazurilor polone, ca și celor turco-tătare ? Curînd după evenimentele întîmplate s-au scris cronici în care s-a tratat istoria celor petrecute din punctul de vedere al unora sau altora dintre boierii care au comandat aceste cronici. Printre cele mai vechi cronici scrise s-a păstrat și *cronica buhușească*, numită astfel de C. Giurescu, în care rolul lui Gavrilică Costache, ca și al altor boieri ai vremii, e relatat în toată goliiciunea adevărului. Cu o cruzime de care erau capabili numai adversarii politici, s-a scos în evidență tot rolul nefast al acestor boieri, și în rîndul întii al lui Gavrilică. Și caimacamii lăsați să țină scaunul, cu excepția lui Toader Paladi, intenționau să părăsească pe Duca. Cronicarul dă lista boierilor înțeleși la trădare cu caimacamii : „Iară dacă au sosit la Brașov, o seamă de boieri ce era la un sfat cu caimacamii ce rămăsese la Iași, anume : Gavril Costache vornicul, Ioan Racoviță paharnicul, Gheorghie treti logofăt, Mitrea căpitan, aceștia sfătuia pe Duca să treacă în Țara Muntească, fiindu-i și doamna acolo, apoi ei, avînd gînd să-l viclenească, să treacă în Moldova, să se închine la leși, fiindu-le și jupînesele în țară, la munte. Iară Miron logofătul, Buhuș hatmanul și Constandin Ciobanul postelnicul n-au vrut să lase să fie așa. Deci aceia l-au părăsit și au trecut în Țara Muntească pe sfatul lor dintii“². Afirmația deși se găsește într-un izvod de cronică alcătuit în favoarea lui Alexandru Buhuș, cumnat și sincer partizan al lui Duca, nu conține cîtuși de puțin informații tendențioase. Tot ce se spune în acest pasaj e confirmat de date documentare. În adevăr, boierii vizați aici se întîlnesc împreună cu alții semnați în actul de la 1 ianuarie 1684 către țarii ruși, prin care act se solicită sprijin contra turcilor în numele țării și domnului Ștefan-Vodă Petriceicu³.

Aceasta e adevărul, care, la un moment dat, n-a mai convenit unora sau altora, și în primul rînd Costăcheștilor. Pentru justificarea atitudinii lui Gavrilică Costache în legătură cu aceste evenimente, autorul izvodului, pe care l-am numit *costăchesc*, a dat o versiune denaturată a celor întîmplate. El a căutat să justifice pe Gavrilică, admițînd sinceritatea unor sfaturi care, dacă erau urmate, ar fi fost spre salvarea domnului. Altfel, ca și asupra altor împrejurări în care a avut vreun rol vornicul Gavril, găsim și aici precizări cu totul neexplicabile dacă nu am admite existența acestui izvod.

¹ C. A. Stoide, *Contribuțiuni la cunoașterea „foametei“ celei mari din 1684—1685*, în „Arhiva“, XLI, p. 151—158.

² *Letopiseșul Țării Moldovei de la Istratie Dabija...*, p. 75—76.

³ S. Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii românești cu Rusia în veacul XVII*, p. 1200.

Boierii trimiși de Petriceicu să adune oaste „au pogorit pe Prut și s-au așezat la Epureni, la un sat a vornicului Gavriliță. Și așa, stringindu-se întii cu sila, iară apoi alergau de bunăvoie“. Pe cînd Duca-Vodă se găsea „adunat cu Apafi Mihai, domnul Ardealului, și l-au chemat craiu de l-au ospătat“, „după acee sosind acolo o slugă a vornicului Gavriliță și i-au spus de toate cîte erau în țeară. Atunce Duca-Vodă, sfātuindu-se cu boierii lui pe unde socotesc să meargă în țeară, ce unii au zis pre Oituz, iară Gavriliță vornic să fi zis : «Eu, doamne, sfātuiesc așa : să eșim prin Țeara Muntenească : Hanul vine, doamna măriei-tale este la Brăila, și la Brăila de vor sta cineva împotriva măriei-tale atunce vei lua oaste de la turci și de la tătari și vei merge la scaun». Și așa d-întăi au plecat și Duca-Vodă spre sfatul lui Gavriliță vornicu (ce unde nu va Dumnezeu, omul nu poate). De care văzînd Gavriliță vornic că au întors Duca-Vodă să meargă pre Oituz și știind și pe sfetnicul pre al cui sfat era să meargă pre Oituz, sosind la Vasarheiu, atunci să fi luat pre postelnicul Constantin, ce-l poreclea Ciobanul, de peptu și pre un nepot de vară primară a Ducăi-Vodă, cel chema Cîrstea, fiind vataf de aprozi, și au zis : «Fătul meu, Cîrsteo, eu sînt bătrîn, iară tu ești tînăr, voi să știu cine duce pre măria-sa vodă pre Oituz să-l dea neprietenilor». Atunce postelnicul Constantin răspunse : «Eu îl duc și pre sfatul meu merge». Iară bătrînul Gavriliță vornic zisă : «Să-mi fii mărturie, că eu nu-l sfātuiesc. Duca-Vodă are feciori, că eu pot muri, și vor rămînea feciorii mei cu feciorii Ducăi-Vodă ; și margă măria-sa sănătos, că eu nu voi merge». Și așa de acolo l-au părăsitu Gavriliță vornicul pre Duca-Vodă și Ioan Racoviță vel-paharnic și Gheorghită logofătul al treile, și, lovînd pre la un prieten, ce-i zicea Gherfaș Ianoș le-au dat povață, lăsîndu-și carele acolo, i-au scos pe potica Buzăului în Țeara Muntenească¹.

După cum se poate vedea, pasajul acesta este cel mai caracteristic din toate pasajele care au trecut din izvodul costăchesc în cronica atribuită lui Nicolaie Costin. El conține unele precizări, care nu au putut veni decît de la un membru al familiei : a) așezarea taberei boierești la Epureni, un sat al vornicului Gavriliță ; b) o slugă a lui aduce vești despre cele ce se petreceau în țară ; c) precizarea amănunțită a punctului de vedere expus de Gavriliță în consfātuirea dintre domn și boieri în legătură cu reîntoarcerea în țară ; d) convorbirea, atît de dramatic redată, a lui Gavriliță cu Cîrstea, nepotul lui Duca, și cu postelnicul Constantin Ciobanu, care a putut avea loc în alți termeni, dar care nu schimbă nimic din fondul chestiunii dacã ne dăm seama de rezerva pe care și-o făcea bătrînul boier, rezervă, evident, cunoscută și „postelnicului“ Constantin ; e) în fine, indicația, iarăși așa de precisă, a numelui lui Gherfaș Ianoș, „un prieten“, care le dă și o „povață“, după ce-și lasă „carele acolo“ să-i scoată „pe poteca Buzăului în Țara Muntenească“.

În ce privește apărarea lui Gavriliță vornicul pe care o face izvodul de cronică, nu rezistă simplei observații că prinderea lui Duca n-a fost posibilă decît prin defectiunea boierilor, care cu oamenii lor au mers să îngroașe rîndurile partizanilor lui vodă Petriceicu. Între aceștia, nu încap

¹ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 28.

îndoială, a fost și Gavril Costache cu toți ai lui. Izvodul costăchesc, cum îl cunoaștem din cronica atribuită lui N. Costin, nu spune acest lucru. El amintește numai sfatul fățarnic, la care s-a împotrivit Constantin Ciobanul, cum s-au împotrivit, de altfel, Miron Costin și Alexandru Buhuș. Primii doi au împărțit cu Duca captivitatea în Polonia, iar cel din urmă a făcut tot posibilul să-i salveze domnia într-un moment când toți îl părăseau.

Cu aceasta se termină pasajele care provin din izvodul costăchesc în cronica atribuită lui Nicolae Costin și care se referă la Gavriliță Costache. E întrebarea dacă acest izvod a cuprins și ceva din trecutul fiilor lui Gavriliță, pentru a ne putea da seama printre altele, pe lângă determinarea justă a mobilului care a dus la alcătuirea izvodului, și de datarea aproximativă a alcătuirii. Vasile Costache e amintit în timpul primei domnii a lui Constantin Duca, când pribegeste împreună cu Lupul Bogdan și Mihail Racoviță; tot aici încercarea lui Duca de a-i aduce prin firman împărătesc din Țara Românească. Este singura știre cu privire la fostul mare-vornic Vasile Costache în letopisețul atribuit lui Nicolae Costin, letopiseț în care am găsit știri atât de bogate în ce privește cariera părintelui său. „Purcese și Vasile Costache vornicul, ce prepindu-l moartea, acolo s-au săvîrșit“¹. Prin caracterul ei atât de incolor și de vag, putem spune fără teamă de a greși, că informația aceasta n-a trebuit să fie luată din izvodul costăchesc, că putea să fie cuprinsă în orice altă expunere cronicărească obiectivă. O altă cronică în care găsim expuse lucruri în legătură cu Vasile Costache e cea datorată lui Ioan Neculce. Totuși trebuie să observăm că aceasta nu cuprinde lucruri pe care un contemporan nu le-ar fi putut cunoaște în legătură cu un alt contemporan de însemnătatea fostului mare-vornic de Țara de Jos. Observația aceasta se poate face cu privire la toate știrile pe care le-a avut cronicarul Neculce despre Vasile Costache. Ceea ce dă ca informații putea fi cunoscut de toți contemporanii. Dar fiindcă nu le găsim nici măcar în această măsură în cronica atribuită lui N. Costin, cronică, am văzut, alcătuită și pe baza izvodului costăchesc, e de presupus că nu se găseau nici acolo. Aceasta s-a întâmplat în oarecare măsură și din lipsa de interes a lumii moldovenești față de fostul vornic Vasile Costache, iar în ce privește absența știrilor în pseudo-Neculai Costin, lucrul are altă explicație.

În privința aceasta, celălalt frate, Lupul, a prezentat un caz cu totul aparte. El a știut, prin calitățile și prin defectele lui, să țină trează atenția contemporanilor și chiar să excite pasiunea unora dintre ei, și în primul rînd a marelui cronicar Ion Neculce, care l-a urmărit cu patimă în tot lungul bogatei sale cariere, colorînd într-un anumit sens știrile pe care le-a avut despre dînsul. Cele mai importante acte din viața vornicului Lupul Costache au fost pentru unii contemporani rezistența de la Bursuci din 1711 și căimăcămia. Acestei „înălțări“ a originalului boier i-a urmat apoi inexplicabilul, pentru mulți dintre contemporani, surghiun de la Varna și mai apoi moartea silnică în 1716. Lucrurile

¹ *Cronica atribuită lui N. Costin*, în *op. cit.*, p. 49.

acestea au deșteptat interes și au făcut pe mulți să le treacă pe hîrtie, explicîndu-le și uneori denaturîndu-le. Față de întorsătura pe care o iau lucrurile pentru vornicul Lupul după septembrie 1711, cînd va fi avut impresia că i se răsplătesc serviciile făcute obștii moldovenești prin acte de revoltătoare ingraturitudine, ducîndu-l la un pas de moarte, nu va fi crezut el că e necesar ca un om al său să facă o expunere a rolului pe care l-a avut în evenimentele epocii ?

Analiza pasajelor din letopisețele lui N. Costin, I. Neculce și cronica racovițeană, care tratează despre rolul vornicului Lupul Costache în 1711, duce la concluzia că, cel puțin pentru o parte din evenimente, cîteși trei cronicarii s-au servit de un izvod comun, că acest izvod nu era defavorabil boierului în cauză și că, în fine, fiecare dintre cei trei cronicari au alterat și denaturat izvodul comun în unele locuri, unde este vorba despre anumite acțiuni ale lui Lupul, conform cu interesele sau simpatiile lor. Analizînd cîteva din temele tratate și felul în care s-au oglîndit în expunerile cronicărești, vom căuta să desprindem interesele care au dictat aceste schimbări.

Cîteșitrele cronicile conțin știrea unui refuz al acestui boier de a participa la acțiunea întreprinsă de vodă Dimitrie Cantemir. Această temă comună și-a găsit o expunere adecvată preferințelor celor pentru care s-a scris. Astfel, în N. Costin ni se spune că vornicul Lupul ar fi anunțat pe domn despre corespondența lui cu turcii, în care îi încunoștința că ei s-au bejenit de „nevoia“ muscalilor. După acest cronicar, Lupul ar fi procedat cu toată loialitatea. Cu totul altă atitudine îi atribuie Neculce. După dînsul, vornicul era dator lui Cantemir 3 800 de galbeni dintr-o goștină și din bani luați pentru zaherea. Închis la Bursuci cu ceva „gloată“ și rude de-ale lui, nu venea la domn, nu-i da vești despre mișcările turcilor; în schimb, l-ar fi clevetit la Șeremet. Scria vizirului în alt chip că muscalii sînt puțini și oastea lor e flămîndă și-l îndemna să treacă Dunărea, fără grijă, asigurîndu-l că va avea izbîndă. În cronica racovițeană ni se spune că, după ce s-a așezat Lupul Costache în tabăra de la Bursuci, Dumitrașcu-Vodă i-a scris să vină la el. Lupul n-a dat urmare acestei invitații, fie că nu voia „să se afle în acele răscoale“ lîngă domn cu alți boieri, fie că se temea de tătarii care robeau și prădau. Dacă examinăm cu atenție cele trei versiuni ale aceleiași informații, putem constata că tustrei cronicarii pornesc de la aceeași sursă. La N. Costin ni s-a păstrat versiunea care avantajează mai mult pe Lupul Costache. Boierul loial ar fi anunțat pe domn despre înștiințarea făcută vizirului. „Ei“ cu țara nu sînt haini Porții, ci s-au bejenit de frica muscalilor. Neculce aduce acuzații de duplicitate vornicului. Pe lîngă vina de a fi fost în legături cu turcii, comunicînd vizirului informații, ar fi intrigat pe lîngă Șeremet, evident, pentru a zdruncina creditul domnului față de ruși. În schimb, cronica racovițeană are o atitudine oarecum mai obiectivă. Cronicarul lasă nedezlegată întrebarea dacă Lupul nu s-a dus la domn pentru că nu voia să se afle lîngă el, știindu-l ridicat contra turcilor, sau din teamă de tătari, și a preferat să rămînă în adăpostul său din tabără, așteptînd desfă-

șurarea evenimentelor. Este, se înțelege, o atitudine critică față de izvorul utilizat.

O altă temă comună este știrea că țarul, la sugestia lui Cantemir, a trimis pe Kigheci polcovnicul cu ostași moldoveni și pe un căpitan cu dragoni să spargă tabăra de la Bursuci a vornicului și să-l aducă la dînsul, fiindcă le-ar fi primejduit interesele. La N. Costin se arată că Lupul, îndată ce s-a văzut „cuprins de muscali“, „i-au căutat numai a ținea cu dînșii, că își didese zălog pre fiul său, pre Iordache, și el tot au rămas, că-i era casa bolnavă“. N. Costin caută să scuze pe vornic pentru atitudinea adoptată după pătrunderea lui Kigheci în tabăra de la Bursuci, eveniment care l-a silit să facă unele „slujbe“ rușilor, între altele și o pradă în Bugeac¹. Neculce nu crede în sinceritatea bolii marelui-vornic. El a simulat-o pentru a se sustrage de la obligația de a-și părăsi tabăra și deci de a adera pe față la una din părți. E probabil că Neculce să aibă dreptate aici. El, peste textul izvodului ce-i sta la dispoziție, a restabilit adevărul, care era, evident, nefavorabil Lupului.

Cronica racovițeană se îndepărtează în oarecare amănunte de celelalte două cronici. Știe și cronicarul acesta că, în urma pîrei lui Cantemir, „Lupul nu vrea să fie și el împreună cu ceilalți boieri“. Împăratul a minat pe Kigheci cu 200 de oameni să-l aducă. Cînd a sosit Kigheci în tabără, aceasta era înconjurată de turci și tătari „și se apăra Lupul cu alți bejenari ce erau cît puteau“ să nu-i dobîndească. Polcovnicul Kigheci a stat „și el cu Lupul a se apăra“. Evident, pentru acest episod cronica racovițeană a căutat să treacă peste unele amănunte și, rezumînd, a preferat să dea ceea ce i se părea mai esențial. Știrea a luat-o cronicarul din același izvod în care se găsea și informația bolii vornicului și a soției sale. Într-adevăr, N. Costin dă informația că, la venirea lui Bekir-aga în tabăra de la Bursuci, a găsit acolo pe „ofîterii moschiecești și Kigheci polcovnicul“, „care s-au ospătat cu toții dimpreună“. Și aici N. Costin dă versiunea care avantajează pe Lupu: „îi era casa bolnavă“. Neculce însă se îndoiește că ar fi exacte aceste explicații și dă o interpretare răutăcioasă, dar am înclina să credem mai exactă această explicație: s-a prefăcut bolnav. Cronica racovițeană preferă să treacă peste amănunte, amintind numai, ceea ce nu spuneau ceilalți cronicari, de cooperarea lui Kigheci și a ostașilor săi la apărarea taberei.

Felul în care s-a transmis acest episod din evenimentele anului 1711 este și el o dovadă de existență a unui izvod comun utilizat de cele trei cronici, izvod pe care l-am denumit izvodul costăchesc. Într-adevăr, s-a dovedit că unul dintre izvoarele pe care le-a folosit Neculce în legătură cu evenimentele din secolele XVII—XVIII, tratate în cronica lui, a fost „Letopisețul de la Dabija-Vodă“ etc., editat de C. Giurescu și care, după observațiile editorului, cuprinde două izvoade: cronica buhușească și cronica racovițeană. Or, episodul relativ la trimiterea lui Kigheci în tabăra de la Bursuci este tratat de Neculce la fel ca de N. Costin,

¹ M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldaviei...*, vol. II, p. 105 și urm.

ceea ce presupune un izvor comun cu acesta. Atît N. Costin, mai întîi, cît și Neculce, mai tîrziu, au întrebuițat izvodul costăchesc.

Un capitol cu totul aparte din evenimentele anului 1711 îl formează chemarea din tabăra de la Bursuci, la vizir, a vornicului, după încheierea păcii.

În cronică lui N. Costin se găsesc știrile cele mai amănunțite și mai precise în legătură cu acest episod. Vizirul Baltagi, care aflase despre „rezistența” vornicului, îi face „firman” să vină la el. Ar fi fost hotărît, în caz că acesta refuză, să trimită ieniceri și tătari să-i spargă tabăra și „să-l dobindească și pe dînsul”. Un mîrzac, prieten al vornicului, îl înștiințează noaptea despre primejdie. Sîmbătă 21 iulie — se dau date asupra celor petrecute — Lupul face o primire strălucită în tabăra sa lui Bekir-aga, posot ca trimis al vizirului. Apoi, duminică, dă un banquet, la care iau parte, în afară de boierii bejeniți, ofițerii ruși și Kigheci. Luni dimineață, 23 iulie, Lupul, care luase cu dînsul și pe paharnicul Dabija „cel negru”, merge în tabără „La Urdia” vizirului. După ce vizirul îl mustără pentru hăinirea țării, i-ar fi pomenit „și pentru domnie”. „Ce atunci au răspuns și Lupul vornicul, cum el nu este vrednic de domnie, iară și cine ar fi domn nici lui, nici altuia nu este țara bună de nemică, că au robit-o tătarii mai de istov”. Vizirul, care se arăta mirat de afirmațiile vornicului, îl îmbracă cu caftan de căimăcămie, zicîndu-i în turcește: „Foarte să-ți deschizi ochii”. Apoi îi dă „la mîna firman ca să scoată robii”. De la vizir, Lupul vornicul merge la cortul lui Devlet Gherei-han „și iar ca mai multă mustrare i-au dat”. Cît a zăbovit acolo, „vreo cinci zile”, a scos 2 000 de oameni din robie.

Neculce spune că vizirul, după plecarea rușilor, a mai rămas cîtva timp la Stănilești, de unde a trimis apoi pe Curtu-pașa la Iași cu firman de iertare tuturor greșiților. Un alt firman a fost trimis vornicului Lupul Costache să vină la el din tabăra de la Bursuci, dînd și dispoziții „în toate părțile la vadurile Prutului, unde găsea moldoveni de-i scoate de la robie”. De amintit că la N. Costin se pretinde că vizirul a dat firmanul de scoatere a robilor moldoveni de la tătari și turci vornicului după ce acesta afirmase că țara, fiind robită, n-ar mai fi de nici un folos oricine ar veni domn.

Neculce continuă: după ce Lupul a venit la vizir, acesta l-a mustrat „pentru că s-a hăinit țara”. „Iar el au dat samă către vezirul cum nu sînt ei vinovați, adică boierii, nici țara; ce-i vinovată Poarta că pre domnii cei buni îi mazilește fără de voia boierilor țării și pune domn pe care nu-l știe țara. Și, dîndu-i Poarta sabie, face în țară ce îi este voia. Precum și pre acesta, pre Dumitrașco-Vodă, l-ai pus măria-ta fără știrea țării și au făcut ce i-au fost voia. Iar mai înainte era obicei de-și alege boierii și țara domn pre cine poftie ei, pre acela pune și Poarta”. Vizirul, auzind acestea, n-a mai zis nimic și, îmbrăcîndu-l cu caftan, l-a trimis să fie căimăcam la Iași¹. Versiunea din Neculce este în multe privințe apropiată de versiunea cronicii racovițene. În cronică

¹ I. Neculce. *Letopisețul...*, p. 264—265.

racovițeană nu avem atitudinea dușmănoasă față de vornicul Lupul Costache pe care în mod constant o păstrează Neculce. În această cronică se spune că turcii „ce dodăiau“ pe lângă tabăra de la Bursuci au spus vizirului că este un boier într-o tabără care se apără de câteva zile de turci și tătari și nu-l pot dobîndi. Vizirul a chemat pe Lupul să vină fără teamă la el: „Dară cum să nu se fie temut fieștecine la vremea de atunci? Un om să dea samă pentru o țară!“ Lupul a mers cu mare teamă la vizir și, ajungînd înaintea lui, i-a căzut în genunchi. Acesta l-a muștrat cu asprime „și în tot felul ca un puternic“. Apoi, avînd învoire de la dînsul, s-a apărut și Lupul de fapta lui Dumitrașcu-Vodă: „Ce vinovați sîntem noi pentru domnul țării că s-au rocoșit. Noi la Poartă să-l cerem domn, n-am venit; noi chizeși de dînsul nu sîntem; noi în răcoșirea lui și în sfatul lui amestecați nu am fost; el însuși și-au scos domnia de la Poartă și au venit asupra noastră. Noi, dacă am simțit că s-au rocoșit, am fugit dinaintea lui, cine cum am putut. Noi toți sîntem robii împăratului și a mării-tale“. Vizirul s-a informat despre fuga boierilor și a locuitorilor țării, și „i-au dat vezirul ferman ca să-i cheme pre toți să vie la locurile sale“ și „pre cine vor socoti să-și aleagă domn“¹.

Cronica racovițeană cuprinde o informație care nu se găsește în celelalte versiuni, și anume că, la propunerea vizirului, Lupul ar fi cerut domn pe Mihail Racoviță. „Atunce Lupul îndată au pomenit pentru Mihai-Vodă, zicînd: avem domn mazil la Poartă pre Mihai-Vodă; de va fi mila măriei-tale, acela să ne fie domn“. Ion Mavrocordat, care se afla la vizir și care ar fi vrut ca Lupul să propună domn pe fratele său Neculai-Vodă, „îndată au pus gînd rău asupra Lupului“².

Interesant de cercetat mobilele care au făcut ca aceste date din episodul prezentării vornicului Lupu la vizir să ia forme atît de deosebite, îndepărtîndu-se atît de mult de izvor. Astfel, în cronică lui N. Costin avem afirmația că vizirul a propus vornicului să ia domnia, ceea ce acesta ar fi refuzat, afirmînd că el nu e de domnie, și ar fi adaos că țara e așa de sărăcită încît, oricine ar fi domn, nu i-ar fi de nici un folos. Desigur în această afirmație nu trebuie să vedem un act de refuz și de moderație din partea fostului caimacam. Din toate actele vieții sale reiese că Lupul vornicul a fost un ambițios care a urmărit domnia Moldovei. Dar în situația lui din 1712, după închisoarea de la Varna, vechile sale ambiții trebuiau molcomite, cel puțin pentru un timp, ca să adoarmă astfel bănuielile lui Nicolai Mavrocordat, încă foarte puternic la Poartă. Totuși va fi crezut că trebuie acreditat în țară zvonul că i s-a oferit domnia, pe care el a refuzat-o; o dată cu aceasta el a pus să se strecoare, sub forma unui blam adus Porții pentru impunerea lui Cantemir ca domn, punctul său de vedere, ca și al majorității boierilor: domnul trebuie ales de boieri și „de țară“.

Neculai Costin, care scria din ordinul lui Mavrocordat, a reprodus din izvodul costăchesc în cronică sa pretinsul refuz al vornicului la

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. III, p. 49.

² *Ibidem*.

oferta caftanului de domnie, ca și relațiile despre serviciile aduse țării, dar nu adăuga nimic din insinuările pe care le făcea Lupul cu privire la obiceiul rău al Porții de a ridica domni necunoscuți și neceruți de țară, pentru care țara nu putea răspunde. Se înțelege, categorisind astfel pe Dumitrașcu Cantemir, Lupul Costache se gîndea și la Nicolaie Mavrocordat, domn impus de turci și fără nici o legătură cu „țara“, atît de odios boierilor pentru atitudinea lui din prima domnie.

Neculce însă, care nu avea prea mari simpatii pentru Mavrocordat și care, boier de țară, independent de curte și în situația de a nu mai avea ce pierde prin această atitudine, își putea spune părerea liber în privința alegerii domnului. El și-a apropiat punctul de vedere al Lupului. Cei doi moldoveni, într-o chestiune care însemna și o restaurare a drepturilor țării lor, nu puteau fi decît de acord. Bunul-simț politic și dragostea de trecutul glorios al Moldovei apropia aici pe cronicar de boierul — om de acțiune — cu care avusese în chestiuni particulare atîtea neînțelegeri. Evident, același era și punctul de vedere al cronicarului racovițean. Fără să aibă independența de manifestare a lui Neculce, el, totuși, lucrînd în interesul lui Mihail Racoviță, exponentul unei partide destul de puternice în Moldova de Jos, era pentru consultarea „țării“ la alegerea domnului. Nu Nicolaie-Vodă, impus de turci, trebuia să domnească, ci Mihail Racoviță, „alesul“ boierilor și al țării. De altfel, mai departe cronicarul face afirmația, desigur inventată de dînsul, că Lupul ar fi propus pe Mihail Racoviță ca domn¹. Știm din cronica lui Axinte Uricarul că într-adevăr în 1711, după hăinirea lui Dumitrașcu Cantemir, un grup de boieri au cerut ca domn la Poartă pe Mihail Racoviță². Nu știm din cine era format grupul celor care l-au cerut. Din alte știri nu reiese însă că a făcut parte dintre ei și Lupul Costache, care, evident, pe atunci în culmea puterii sau socotindu-se ca atare, bruscînd pe Ion Mavrocordat și căutînd să atragă pe boieri la sine³, în legături și cu Brîncoveanu, nu se putea gîndi decît la propria lui domnie.

O ultimă chestiune discutată în cronici o formează cauzele care au dus la scoaterea căimăcamilor în septembrie 1711, ca și închiderea lor la Varna, și în primul rînd a lui Lupul Costache. Cronica lui N. Costin oferă, cum a observat C. Giurescu, două versiuni asupra celor petrecute la Bursuci, ca și asupra întrevederii vornicului cu vizirul și cu Ioan Mavrocordat. Or, acest lucru, pe lîngă că constituie o repetare, ceea ce nu putea fi în originalul operei, dă loc și la oarecare contraziceri, cel puțin în judecarea unei părți din acțiunile celui vizat. De aceea C. Giurescu era dispus să vadă în a doua versiune o interpolare. C. Giurescu a dovedit că există și în alte părți din letopisețul lui N. Costin interpolări

¹ *Cronica racovițeană*, în Kogălniceanu, *Letopisește*, vol. III, p. 49, 50. „Magazinul istoric pentru Dacia“, t. III, București, 1846, p. 350, 352—353.

² M. Kogălniceanu, *Letopisește...*, vol. II, p. 126.

³ Vezi scrisoarea caimacamilor „Lupul Costache vel-vornic“ și „Antiohi Jora hatman“ către „cîstit și de bun neam dumnilui Rențu Ghenerariul“ pentru eliberarea lui Iordache Ruset, ca și pentru prădăciunile făcute de Cantemir la plecarea pe lîngă cele ale tătarilor (Biblioteca Acad. R.P.R., pach. XXII, doc. 23).

făcute după moartea cronicarului¹. Poate n-ar fi de prisos să se re-examineze chestiunea care din cele două versiuni ar fi o interpolare; a doua, cum socotea C. Giurescu, sau, eventual, prima versiune? Aceasta pentru că N. Costin, pus în fața conflictului dintre Mavrocordați și Lupul Costache, a avut o situație cu totul aparte. Era văr primar cu acesta din urmă prin mama sa Tudosica, sora lui Miron Costin. Dar Nicolaie Costin era partizanul convins al politicii lui Nicolaie Mavrocordat, mare-logofăt al acestuia și însărcinat cu redactarea unei cronici oficiale a domniei. Ne întrebăm: cum a putut cronicarul împăca rosturile sale oficiale cu acelea de rudă de aproape a celui mai turbulent opozant al domniei pe care o scria? Pe cine a părtinit sau măcar față de cine n-a ascuns adevărul? Se observă că în prima versiune evenimentele sînt astfel tratate ca și cum n-ar fi existat un conflict între Mavrocordați și căimacamul din 1711. Rolul vornicului Lupul Costache este scos în evidență cu mai mult decît obiectivitate, putem spune chiar cu simpatie. Scăderile și compromisiurile la care a fost silit să recurgă sînt înconjurate cu abilitate, ca și neînțelegerile cu fostul domn, Nicolaie Mavrocordat, și cu fratele său Ion Terzimanul. Numai în cea de-a doua versiune sînt scoase în evidență capetele de acuzație aduse vornicului, cum a fost pîra contra lui N. Mavrocordat la pașa de Tighina în 1711, sub Dimitrie Cantemir, și cum va fi apoi atitudinea ireverențioasă a aceluiași față de Ioan Mavrocordat. Într-adevăr, singură această a doua versiune dă o serie de „greșeli“ ale vornicului față de „Ion-vodă Terzimanul“².

Pentru modul deosebit de favorabil în care se expune toată activitatea acestuia în evenimentele din vara anului 1711, ca și pentru tendința de a se evita nararea conflictului dintre dînsul și Ion Mavrocordat, trebuie să admitem, pe de o parte, că prima versiune se datorește lui Nicolaie Costin, cum a opinat C. Giurescu, și, pe de altă parte, că autorul a cunoscut și a utilizat pentru evenimentele din 1711 izvodul costăchesc. Numai admitînd acest din urmă punct de vedere se poate explica expunerea cu totul favorabilă acestuia, ca și bogăția de amănunte, care a fost observată și de alți cercetători, cît și extinderea dată în cronica sa acestui episod din cursul anului 1711.

În interpolarea la cronica lui N. Costin, evenimentul este povestit în sensul intereselor Mavrocordaților, înșirîndu-se „greșelile“ pe care Lupul vornicul le-ar fi făcut față de domn și de fratele său Ion Terzimanul, față de țară și locuitori, ca și supărările cauzate unor puternici ai împărăției turcești. Greșelile față de Mavrocordați ar fi cam acestea: refuzul Lupului de a se prezenta înaintea lui Ion-vodă Terzimanul cînd acesta a sosit la urdie, unde se găsea și vornicul chemat de vizir cu firman: „Ion-Vodă, dacă au înțeles de venirea Lupului vornicul, l-au chemat la cortul său și Lupul n-au vrut să meargă și rău au greșit că n-a hi pățit pedeapsa care i s-a întîmplat a tocma cu capul... că de s-ar hi priceput Lupul vor-

¹ C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, p. 292—293; *Idem*, *Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron Logofătul și Vasile Demian*, în „Bulet. Com. Ist.“, 1. p. 204—205.

² M. Kogalniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 114—116

nicul, încă el singur să fie poftit de la vezirul pre Ion-Vodă să fie venit caimacamu și i-ar hi fost mai cu ticneală, sciindu-l că-i om mare, de la ușa împărătească și frate de domn și încă și tergiman și nu i-ar hi venit Lupului vornicul asupra nice o patimă despre nime“. Înțelegem că ambițiosul și îndrăznețul boier niciodată nu s-ar fi împăcat cu această recomandare a cronicarului mavrocordătesc.

Ion-vodă Mavrocordat a cerut vornicului „să-i dea patru pungi de bani din țeară, ce au cheltuit la Brăila fiind la căimăcâmia țarei, ce Lupul s-au așezat ca să-i trimață un om al său cu dînsul la Iași și-i va da din țeară“. „Pentru bani“, Mavrocordat trimite pe Constantin Mose-limu. Acesta, după ce „au șezut cîtăva vreme... cum au venit, s-au dus din Iași fără bani înapoi, și încă înfruntat“, atitudine care a crescut încă nemulțumirea lui Mavrocordat. Aceeași nemulțumire a provocat Lupul și vizirului, căruia trebuia să-i dea „vro 60 de pungi de bani“ din venitul țării „ce iau domnii, din ocne și din vămi“. În țară însă nu erau alți bani decît „copeice și dutce de cîte patru bani și timfi de cei noi moschi-cești“. „Cu mare nevoiță“ de-abia a putut Lupul strînge 12 pungi de bani, pe care i-a trimis la urdie la vizir. Acesta i-a „luat tot cu scădere“. Se adaugă că nemulțumiți ar fi fost față de Lupul, după unii, atît Bekir-aga, cît și „Mehmet-efendi Iazagiul“; și cronicarul sau un interpolator adaugă: „turcilor cine le poate sătura lăcomia lor?“. Urmează unele considerații etice asupra dușmăniilor și asupra loviturilor neprevăzute care pot veni: „Iară încă și dacă-și înmulțește omul uriciunea la neprieteni, nebăgînd în samă și ales cei mai putincioși cînd nu te gîndești atunce te surpă“. În partea aceasta a cronicii interpolată este și un pasaj mai obiectiv, în care se încearcă o justificare a refuzului de a da bani sau de a fi dat mai puțin decît a pretins vizirul: se făcuseră cheltuieli cu scosul robilor și la Poartă. În același timp se încearcă și o justificare a acuzațiilor care s-au adus fostului caimacam de a fi constrîns pe bejenari la anumite plăți: o făcuse pentru ca să acopere cheltuielile. Sumele fuseseră impuse „la toate ținuturile, cîte doi lei de cap să ia“, adăugînd că s-a luat „pe aiure și mai gios“. Tot la porunca vizirului au fost scoase și 100 de care cu cîte patru cai; explicația, după un zvon, era că s-au pre-gătît „pornitul craiului svezesc din Tighina“. Atunci trimisese niște zaherea și domnul Țării Romînești, „cîteva mii de kile zaherea făină și orz“. Carele au șezut în Tutova „multă vreme, pînă începuse a putrezi sacii cu făină“¹.

Cronicarul amintește pîrile scornite de dușmani: cum au strîns și strînge bani mulți din țară Lupul vornicul „și va să fugă și el cum au fugit și alții din boieri“. În aceste împrejurări a sosit într-o bună zi un agă, delibaș al vizirului, care a ridicat pe Lupul și pe ceilalți caimacami. Lupul tocmai avea gilceavă cu niște tătari „pentru niște iepe“. Cei arestați au fost duși la Varna, unde au fost băgați în închisoare „cu obezi în picioare și cu lanțuri de grumaji“. Ar fi și pierit din cauza tratamentului la care au fost supuși, „ce norocul lor ca să mai aibă zile: de sîrg au trimes (Constantin Brîncoveanu) milostenie de la sine 300 de lei“,

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 114—116.

de i-au dat pașii cetății „și i-au mai slăbit de i-au mai scos afară la lumină“, „că acum li se umflase limbile în gurile lor“. „Acolo au stat la pază pînă s-au împlinit opt luni“. Căimăcămia lui Lupul Costache ținuse „numai 40 de zile pînă au căzut la închisoare“¹.

În pasajul rezumat și discutat se deosebesc două atitudini: una vădit favorabilă Mavrocordaților, justificînd prin acuzele aduse fostului caimacam intervenția lor în arestarea și ținerea la Varna, și o atitudine oarecum mai obiectivă, în care avem, între altele, motivarea sumelor impuse de Lupul asupra locuitorilor prin cheltuielile făcute „la Poartă“ sau cu scosul robilor. Tot în categoria informațiilor obiective trebuie să considerăm și blamul pentru lăcomia turcească în cuvintele „cine le poate sătura lăcomia lor“ și observațiile asupra înmulțirii „uriciunii la neprieteni“.

Cum a observat C. Giurescu, pasajele în care se aduc acuzații lui Lupul Costache sînt interpolările făcute după moartea lui N. Costin de un intim al lui Nicolae Mavrocordat. E greu de spus cui se datoresc cele în care se caută o scuză și o justificare a purtării fostului caimacam, năpăstuit de lăcomia turcilor, pe care nimeni nu le-o poate „satura“. Cum aceste considerații vin ca un răspuns la insinuările datorate unui interpolator și nu lui N. Costin, trebuie să admitem că sînt datorate unei a treia persoane, care a făcut interpolări la interpolările prime, devenite cu transcrierea manuscrisului un nou text. Numai așa se poate explica tonul justificativ al lor față de acuzațiile aduse în cea de-a doua versiune, care, a dovedit-o C. Giurescu, era o interpolare.

Neculce a avut ocazia să vorbească despre comportările vornicului Costache, în perioada amintită, în două rînduri, și e de notat că între cele două versiuni ale sale există oarecare deosebiri. E știut că, după plecarea lui Neculce și a cumnatului său, Ștefan Luca, cu Dimitrie Cantemir în Rusia, Lupul Costache a căutat să se despăgubească de pierderile reale sau imaginare suferite în 1711, cerînd și obținînd de la domn moșiile acestora. Procesul care s-a dezbătut în divan după venirea celui deșțarat, rezumat într-o carte domnească, ne-a păstrat o pagină memorabilă în care marele cronicar se apără și acuză. Acest act oferă o versiune a părerilor lui Neculce despre rolul fostului vornic în împrejurările cunoscute. A doua versiune, evident, e păstrată în cronică.

Să vedem cum tratează cronică lui Neculce acest episod din viața vornicului Lupul Costache.

Lupul vornicul purcede la Iași cu Macsut postelnicul, să fie caimacami. Vizirul, care trimisese să scoată pe moldovenii robiți de tătari, a procedat cu aceștia la un fel de consultare a voinței „țării“. Făcîndu-i să treacă pe la dînsul înainte de a pleca pe la casele lor, îi întreba pe fiecare la ce domn le-a fost mai bine: „La Mihai-Vodă, sau la Neculai-Vodă? Iară ei zicea că le-a fost mai bine la Neculai-Vodă, pentru căci le ieșea înainte Ioan-Vodă, fratele lui Neculai-Vodă“. În urmă vizirul a scris la Poartă cerînd să fie făcut domn Neculai Mavrocordat². De:

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 114—116.

² I. Neculce, *Letopiseșul...*, p. 265.

notat că singur Neculce dă știri despre această procedare a vizirului în 1711. Ea tindea să dea o legitimare domniei primului fanariot. Celelalte izvoade n-o cunosc sau nu vreau s-o amintească tocmai pentru acest fapt, deși, dacă e exact ce spune Neculce, ea a fost smulsă prin intimidare sau corupție, ceea ce însemna același lucru.

Lupul, când a ajuns în preajma Iașului la mănăstirea lui Balica, a scris lui Curt să iasă din oraș și i-a trimis și cartea vizirului. Curt n-ar fi vrut, așteptînd să-i vină răspuns la propunerea făcută de a fi el pașă. Lupul l-a amenințat că, dacă nu părăsește capitala, are să se întoarcă la vizir și are să-l pîrască „că lor nu le trebuiește pașă”. Turcul, speriat, se supune. Antioh Jora, văzînd pe vărul său caimacam, a poftit să fie și el, „gîndindu-se, ticălosul, că i se va uita vina lui, cea de au fost cu muscalii, de-i chema care mai sus s-au scris”. Apoi Neculce face considerații asupra justiției divine, „osînda lui Dumnezeu prea rar omu de-l iartă ; că Lupul cum au sosit în Iași, ca un lup nesățios, au și început pre slujitori și pre căpitani care fusese cu moscalii și-i închidea de-i bătea și le lua pungii de bani, zicînd că au agonisit din jacurile turcilor ; și au luat leafă ; și au pus bani pre tîrg, pre neguțători și pre alți breslași și au pus de tot oșnu bejenari să dea cîte doi lei și oamenii n-aveau ce mînca, că era săcușorul de făină cîte cincisprezece lei, și încă nu se găsea”.

Unii din cei loviți de măsurile vornicului au mers de s-au jeliut vizirului, încă neplecat din țară. Auzind aceasta, s-au mîniat „și au mînat pre Ioan Terzimanul să șeadă în Iași caimacam pînă a venit frate-său Neculai-Vodă”. Împreună cu Ioan-Vodă, vizirul a trimis și un capegi-bașa „de au prins pre Lupul vornicul și pre Antioh Jora hatmanul și pre Macsut postelnicul, care erau caimacami”, și, punîndu-i în obezi, i-au trecut peste Dunăre în surghiun la Varna.

Neculce încheie că „pentru faptele Lupului au tras și ceilalți pe-deapsă”.

Se vede că pentru această ultimă parte a capitoului relativ la acțiunea vornicului Lupul Costache, Neculce, utilizînd izvodul favorabil aceștia, l-a alterat într-o mai mare măsură. Lupul schingiuește pe slujitorii care participaseră la lupta contra turcilor pentru a le storce bani ; pune dări pe breslași, negustori și chiar pe bejenari cîte 2 lei. El nu știe că unii au dat „și mai în jos”, cum spune interpolarea la cronica lui N. Costin. Că deci a ținut seamă de cei mai lipsiți. Ca și cum administrarea țării ar fi fost fără nici o trebuință bănească, mai ales în acele împrejurări cînd trebuiau scoși robii și cînd cererile de la turci erau cît mai nesățioase, Neculce nu știe că vornicul Lupul a putut cheltui banii adunați pentru interesul obștesc. El arată că și i-a oprit. Singura știre care-l avantajează în oarecare măsură e numai aceea a discuțiilor cu turcul Curt-pașa, care ar fi vrut să rămînă pașă în Iași și pe care Lupul l-a scos prin atitudinea sa energică. Încolo, acuzații aduse vornicului pentru cruzimi dictate de dorința de a storce bani și persecuții contra celor care fuseseră cu muscalii.

Nu același era punctul de vedere al lui Neculce în 1720, în momentul venirii lui în Moldova după o pribegie îndelungată printre ruși, suspectat încă pentru vina de a fi partizanul acestora. În apărarea pe care și-o face înaintea divanului, el trebuie să arate în primul rînd că și alții au fost compromiși în 1711, între aceștia era și Lupul, și, în al doilea rînd, că fostul caimacam n-a avut pierderi materiale cauzate de evenimentele de atunci, iar toate suferințele și la urmă și moartea i-au venit din cauza purtării lui rele față de țară și de Mavrocordați și chiar pentru legăturile cu rușii, cu care ținea corespondență.

Lupul a luat, ca și alții, bani de la Dumitrașco Cantemir „să cumpere zaherea“ și a trimis slugile de au prădat Bugeacul și au ridicat herghelii și turme, ducîndu-le la casa lui pe Racova. A trimis „lîmbă, un tatar, la împăratul rusesc și au scris că are cîteva mii de oaste gata și va ieși la Fălcii înainte“. Cînd a trecut vizirul Dunărea, îndată a anunțat pe ruși. Dacă a fost credincios Porții, pentru ce a dat de știre rușilor că trec turcii Dunărea? Poate că ar fi fost și mai rău de ruși dacă nu-i anunța el. De asemenea, spătarul Constantin, fratele lui Lupul, a luat și el de la ruși 3 000 de ruble să cumpere vite. El încă cu mai multă dreptate a slujit muscalilor; „că alții cîți bani au luat i-au mîncat, iar dumnealui, dintr-acești 3 000 ruble, 2 000 li-a trimes înapoi“, „tocmai la Nistru au ajuns pe muscali“; pentru restul de 1 000 a scris c-a cumpărat vite și la bătaie le-au luat tătarii. Lupul vornicul era de față. Pentru ce a lăsat să fie trimiși banii înapoi dacă a fost drept? De ce nu i-a dat vizirului? Vizirul Mehmet Baltagiul, văzînd pustiirea țării, a socotit să-i ierte greșelile, au pus pe Lupul caimacam și i-a dat poruncă să imblînzească pe pămînteni și să le dea știrea să vină fiecare la locul său. Lupul însă, fiindu-i „deprinderea mai denainte vreme cu lăcomie“, a trimis în toate părțile armași să jefuiască casele boierilor fugiți, să le bată prisăcile și să îngrozească oamenii pe la casele lor. Lua de la bejenari de tot carul cîte 2, 3 lei. În Iași făcea groază neguțătorilor, slujitorilor și căpitanilor de le lua pungi de bani. Din această sumă „a trimes 11 pungi de bani și vizirului ca să-și facă obraz“. Huietele și țipetele celor năpăstuiți „au ajuns pînă în cer și n-au putut să rabde Dumnezeu îndelung“. Întîmplîndu-se și Bekir-aga în Iași și „văzînd atîta țipăt în oameni și 20 cai cu șeli gata legați, înțelegînd că au scris cărți după împăratul Moscului cu îmbunături, a dat știre vizirului și vizirul îndată au trimes de l-au luat și l-au făcut surgun la Varna“.

Surghiunul i-a venit „din nesocoteala și lăcomia lui“¹. A fost scos din închisoare de Brîncoveanu, iar nu cum pretindea pentru că a dat moșii hanului. Apoi s-a dus în „Țara Romînească la Brîncoveanu și-a început cu alte meșteșuguri să facă la Poartă împotriva lui Neculai-Vodă“. Se dă a înțelege intriga pentru domnie cu sprijinul lui Brîncoveanu. Pe de altă parte, „dînd ponturi“, adică punînd condiții lui Mavrocordat, cerea moșiile lui Ion hatmanul și a Lucăi vistierul și cele 11 pungi de bani, pe care le dăduse hanului, dar care nu fuseseră

¹ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 56.

de la dînsul, ci luate „dipi la unii alții cari mai sus s-au pomenit“. El pretinsese „că li-au luat cu datorie“ și Mavrocordat a fost nevoit să i le restituie. În încheiere se dă mărturia lui Ghedeon mitropolitul, care a „ispovedit“ și a făcut moliftă lui Nicolaie Mavrocordat înainte de a pleca în Țara Romînească. Se vede din această mărturie că Lupul a violentat într-un chip pe care nu-l cunoaștem pe domnul mazil: „Cu mare ciudă s-au jeluît Neculai-Vodă către mitropolitul pre Lupul vornicul, zicînd : «Părinte, mare cinste și mult bine i-am făcut Lupului, iar el în loc de mulțămîtă, după cum îi învățat, multă supărare, ocară îmi face, pentru care să știi, sființia-ta, că mă voi nevoi scurte să-i fie zilele lui și de la mine să-i fie piire»“¹.

Cu totul altfel se oglindesc în cronica racovițeană cele întîmplate în căimăcămia vornicului Lupul. Aici sînt justificate, cu lux de amănunte, toate măsurile luate de Lupul vornicul, măsuri care în relatarea lui Neculce au caracter de extorsiune și care, cel puțin în parte, vor fi fost exacte.

Cronica racovițeană spune că, după plecarea lui Curt-pașa din Iași, a intrat și Lupul vornicul cu Bekir-aga, caimacam pînă la venirea domnului. Îndată a trimis cărți la boierii fugiți să vină fără grijă, arătîndu-le și firmanul vizirului. Pînă la venirea boierilor a orînduit „aice în tîrg o sumă de bani, pre neguțători, pre bresle, pre jidovi și pre toți cum erau strînși și bejăniți prin mănăstiri să dea plocon vizirului“. Înainte de a se împlini o lună, Neculai-Vodă a îmbrăcat caftan de domnie, „și a repezit aice pe un Deli-aga cu ferman, de au luat pre Lupul vornicul și pre Antioh Jora hatmanul în obeze și i-au dus de i-au închis la Varna“. Porunca fusese să ia numai pe Lupul, care pomenise înaintea vezirului pe Mihai-Vodă. Antioh hatmanul, dacă a văzut că e luat vărul său Lupul, a mers și el și a luat și pe Macsut postelnicul, ca să le fie tîlmăciu, „neștiindu că-i duc să-i închiză pentru pizma și zavistia lui Nicolai-Vodă“. Se justifică pretinsa atitudine de favorizare a lui Mihai Racoviță de către Lupul, în fața vizirului, care i-ar fi dat voie să vorbească și să recomande un domn. Sînt deosebit de interesante argumentele prin care cronicarul racovițean justifică adeziunea vornicului la alegerea lui Mihai Racoviță. De cine ar fi pomenit, se întrebă cronicarul? De Constantin Duca, „de care nu era bucuros nici de nume să-i auză“; „au de Nicolaie-Vodă, de care erau bucuroși că s-au mîntuit de dînsul? au de Antiohie-Vodă, a cărui frate era Dumitrașcu-Vodă, atuncea rocoșit și viclean împărăției? Ce numai pre Mihai-Vodă era dator să-l cear ă domn, ce era din boierii de țeră de dînșii ales la domnie cum s-au zis mai sus; pentru care cerere el au încăput la urgie“. Banii strînși de Lupul din tîrg i-a luat Nicolaie-Vodă, „dînd strînsoare și bătaie unui diac de vistierie ce-i erau pre seamă pentru cîți bani erau cheltuiți în trebile țării“. În încheiere, cronicarul constată cu amărăciune că Lupul vornicul, prin mergerea la vizir, „au mîntuit țara de robia tătarilor, iar pre sine nu s-au putut mîntui de urgia lui Nicolaie-Vodă“².

¹ „Bulet. Com. Ist.“, IV, p. 58.

² M. K o g ă l n i c e a n u, *Letopise(e...*, vol. III, p. 50.

Din cercetarea celor trei versiuni ale cronicilor în legătură cu aceste din urmă evenimente, vom constata că versiunea lui Neculce și interpolarea la cronica lui Nicolaie Costin sînt în totul defavorabile fostului caimacam. Cronica racovițeană prezintă în schimb o notă apologetică, justificînd impunerile ordonate de Lupul Costache prin „ploconul“ pretins de vizir și amintind de pungile cu bani luate de Nicolaie Mavrocordat, care a dat „strînsoare și bătaie unui diac“, lucru ce se vede să fi fost în parte exact, pentru că, la împăcarea dintre domn și fostul caimacam în 1712, acesta din urmă a pretins și a obținut 11 pungi de bani. Probabil că în afară de banii țării aflați la acel diac de vistierie, Mavrocordat a pus să se ia și din banii și bunurile vornicului Lupul Costache. Finalul cronicii racovițene aduce argumente care să justifice recomandarea de către vornic a lui Mihai Racoviță ca domn. Am văzut și altă dată cîtă bază se poate pune pe această afirmație.

Mai mult decît o notă de obiectivitate se găsește, cum am văzut, și în cele cîteva fraze interpolate la mai vechea interpolare a cronicii lui Nicolaie Costin. În concluzie, vom menționa că, la fel cu pasajele anterioare și pentru acestea, cronicarii și interpolatorii lor au cunoscut *izvodul costăchesc*, pe care l-au utilizat și adaptat cauzelor cărora slujeau. Neculce, care l-a utilizat indirect, ca de obicei a denaturat unele informații și a ignorat pe altele. Interpolatorul lui Nicolaie Costin a căutat să aducă argumente pentru a combate cele cuprinse în *izvodul costăchesc*.

Imprejurările alcătuirii izvodului. O cronică de familie expune în termeni convenabili fapte din trecutul celui care o comanda sau din a familiei sale; se apărau anumite puncte slabe și se scoteau în evidență merite trecute cu vederea de adversari sau de indiferenți. Rolul persoanei sau al familiei, respectiv partidei, în numele căreia se alcătuea cronica era expus și pentru a fi apărat de acuzațiile ce eventual le aducea cronica adversă, constituind uneori cazuri de polemică¹. Alteori, dimpotrivă, în scriere era atacat un personaj sau se combătea o altă scriere, astăzi pierdută și de a cărei existență și în parte și conținut noi luăm cunoștință numai din opera care o respinge. În felul acesta ni s-a păstrat, de exemplu, amintirea unor scrieri ale filozofilor păgîni, prin care era atacat creștinismul. Scrierile s-au pierdut, dar fragmente și idei din ele s-au păstrat în literatura patristică din primele veacuri ale erei noastre care le combăteau.

În mare măsură, același e cazul operei despre care a tratat studiul de față: o cronică de familie pierdută în vicisitudinile timpului și păstrată numai fragmentar în alte cronici. Întrebarea care se pune pentru noi este: cînd s-a ajuns și cum s-a ajuns la alcătuirea acestei cronici? Ce a determinat pe unul dintre membrii familiei la acest pas? Și care a fost acest membru?

¹ D. Russo, *Cronica Ghiculeștilor*, în „Bulet. Com. Ist.“, II, p. 31; Dan Simionescu, *op. cit.*, p. 146—147.

Familia Gavrilițeștilor sau a Costăcheștilor ajunsese, cum s-a văzut, la o putere cu totul deosebită în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Bătrînul Gavriliță Costache, înconjurat de un lung șirag de rude, conduce boierimea din ținuturile Moldovei de Jos. Trecutul lui Gavriliță Costache nu era lipsit de acte, care, frevent săvîrșite de mulți boieri moldoveni, erau totuși privite de opinia generală cu aversiune cînd un boier sau o familie boierească își făcea o obișnuință din aceste procedee. Era, printre altele, vina de hăinie, de schimbare a domnului. Din izvoarele interne narative am văzut că Gavril Costache, cel puțin în trei sau patru rînduri, a uneltit contra domnului din scaun, încercînd înlăturarea lui. Unul dintre primele acte publice amintite de un cronicar înrudit cu dînsul, de Miron Costin, care-î era cumnat, e un act de trădare: trecerea lui în 1659 alături de uzurpatorul Constantin Șerban. Vin apoi, la rînd, treptat: amestecul la înlăturarea lui Antonie Ruset, cu toate suferințele la care a fost supus fostul domn de lăcomia turcească, pentru a-î stoarce sume cît mai mari de bani; participarea la complotul lui Vasile Gheuca și, în fine, trecerea în 1683, alături de Ștefan Petriceicu, ca să nu mai amintim și pribegirea din 1685, sub atît de general detestatul Dumitrașcu Cantacuzino. Toate aceste acte, cunoscute în lumea politică moldovenească, apăsau ca un capital negativ asupra reputației Costăcheștilor. Cronicile favorabile domnilor trădați de Gavriliță le atestau cu lux de amănunte, ceea ce era în detrimentul numeroasei progenituri a bătrînului fost mare-vornic. Se mai puteau domnii încrede într-o familie cu un astfel de pasiv, pentru a ne exprima în termeni actuali?

S-a întîmplat ca Gavrilițeștii să aibă un conflict mai acut cu un domn nou numit în țară, fanariotul Nicolaie Mavrocordat, prea puțin cunosător al tradițiilor boierimii moldovene și al forței de care dispunea. Acesta, într-un moment de tristă inspirație, a pus să bată cu toiagul la spate pe un Gavrilițesc. Măsura, luată de Mavrocordat cu pripeală, a provocat pribegirea multor boieri, dar mai ales a înscris printre dușmanii de moarte ai domniei primului fanariot pe atotputernicii boieri Gavrilițești sau Costăchești. Mai ales era printre dînșii un fiu al lui Gavriliță Costache, Lupul, om de o energie și ambiție puțin obișnuite, bogat și cu legături folositoare în lumea puternicilor: hanul tătăresc, ca și Brîncoveanu, domnul Țării Romînești. Pribeg în prima domnie a lui Neculai Mavrocordat, pîrit la han la mazilire, el va juca un rol cu totul aparte în evenimentele din 1711.

Lupul Costache a fost reprezentantul tipic al boierimii moldovenești din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea. Deși, cum s-a văzut din diverse izvoare folosite, era și el partizan al apropierii de ruși și al luptei antiotomane, fiind însă tributar unei concepții vechi — el n-a putut înțelege importanța actului politic săvîrșit de Dimitrie Cantemir. A văzut în tratatul acestuia cu rușii, prin care se tindea la „creșterea puterii centrale a domnului“ și la abolirea practicilor feudale atît de dăunătoare țării¹,

¹ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, p. 99.

numai un pivot de ridicare a Cantemireștilor și a puterii domniei peste „privilegiile“ boierimii.

După lupta de la Stănilești, ascunzându-și cu destulă abilitate propriile-i legături cu rușii, face să se acrediteze față de turci „credința“ lui, astfel încât, după pribegirea lui Cantemir și a unora dintre boieri și bejenirea la munte sau în afara granițelor țării a altora, el se prezintă ca singura forță cu care se putea sta de vorbă în Moldova. Încunoștiințat despre aceasta, vizirul Baltagi Mohamed îi încredințează cămăcămia țării, la care el își adause încă alți doi ajutători, oameni ai săi, cu roluri cu totul șterse : pe vărul său Antohi Jora hatmanul și pe Macsut postelnicul, pentru știința limbii turcești. În preajma vizirului se găsea, nu se precizează cu ce rost, Ion Mavrocordat. Pare-se ca observator al fratelui său ; Lupul, ambițios și vechi uneltitor la domnie, a crezut probabil că i-a venit momentul. Evident, n-a putut accepta pretențiile de patronat și nici cele bănești ale lui Ion Mavrocordat. Fanariotul, respins și maltratată, și-a unit intrigile cu ale unor boieri dintr-o partidă adversă și cu ale unor căpetenii turcești nemulțumite pentru că nu primiseră daruri mai bogate de la noul caimacam ; aceștia au adresat o plîngere, ca din partea pămîntenilor spoliați, vizirului Baltagi, care se afla încă în țară ; la aceste plîngeri au adaus insinuări că Lupul ar fi avînd intenția să treacă de partea rușilor. La patruzeci de zile după ce i se încredințase cămăcămia, Lupul este ridicat de un Capegi-bașa și, împreună cu ceilalți doi caimacami, dus în surghiun la Varna, unde este ținut opt luni. De aici este scos prin intervenția hanului și a lui Constantin Brîncoveanu. Rămas cîtva timp în Țara Romînească, de unde „amesteca“ pe domn, el, în urma unei adevărate convenții cu „ponturi“, vine în Moldova și e reintegrat în drepturile vechi ; i se redă dregătoria de mare-vornic, i se întorc 11 pungi de bani care-i fuseseră luați de Nicolaie Mavrocordat și, ca despăgubire pentru pierderile pe care pretindea că le-a avut în 1711—1712, obține satele unor boieri trecuți de partea țarului. Acesta nu-l împiedică să-l batjocorească în mod crunt pe Nicolaie Mavrocordat la mazilirea lui.

Se pare că în unele cercuri moldovenești se formase un curent contra vornicului Lupul Costache, întreținut de cei care într-un fel fuseseră loviți de dînsul sau se considerau ca atare. Puternicul boier a stîrnit prin acțiunile lui multă invidie, care putea să-i fie fatală. În 1716, într-adevăr, Lupul va și pieri jertfă răzbunării lui Nicolaie Mavrocordat, care a putut să obțină această execuție de la turci, probabil și prin unele mărturii din partea pămîntenilor contra celui urgisit.

Acestea sînt în rezumat faptele de care se făcuseră „vinovați“ mai ales doi dintre Costăchești, Gavrilică și Lupul, fapte care erau privite rău de boierimea moldovenească. Se aducea acuzația lui Lupul Costache de a fi „amestecat“, adică tulburat, domniile și de a fi „stins“ case boierești „după obiceiul lui“. Acuzații de natura aceasta se scriau în cronici, opere care, știm, circulau între boieri. Se pare că, după surghiunul din 1711, Lupul Costache va fi simțit mai apăsător aceste acu-

zații. Ele vor fi devenit tot mai numeroase. În această stare sufletească, cu conștiința, poate, a unei ingratitudini pe care lumea moldovenească o săvârșea față de dînsul, care se dusesse „cu capul a mînă“ înaintea vizirului în momentul în care asupra țării apăsa grav vina unei trădări, bogatul, puternicul și ambițiosul boier a pus pe un om de casă să scrie sau să adauge cu știri care disculpau pe înaintașul său de acuzațiile ce i se aduceau și mai ales scoteau în relief rolul pe care el însuși l-a jucat în evenimentele din 1711. Poate, în intenția acestui frămîntat de mari ambiții, opera ce se alcătuiă nu era numai o carte de disculpare, dar și una de vădire a rolului familiei. Trebuia să fie un piedestal de pe care să se avînte spre mari lucruri, spre domnia țării. Destinul a voit altfel.

S-a văzut felul în care letopisețul a fost utilizat în cronicile următoare. Ținînd seama de acestea, s-ar părea că redactarea lui s-a limitat la epoca de frămîntări de la sfîrșitul secolului al XVII-lea pînă la moartea lui Gavriliță și apoi începutul celei de-a doua decade a secolului al XVIII-lea, la evenimentele din 1711, cu rolul jucat de vornicul Lupul. Dacă astfel ar fi stat lucrurile, ar trebui să presupunem o lipsă de continuitate în expunere (lacuna care cuprinde perioada de după 1686 și pînă la 1710) și, de asemenea, doi scriitori. Nu ni se pare posibil ca Gavrilițeștii să fi lăsat să subziste o astfel de lacună în opera comandată. Dacă evenimentele mai vechi, petrecute cu 30 de ani înainte, au putut fi notate, cu atît mai mult puteau fi notate cele care se apropiau de epoca contemporană lor, adică 1712, data definitivării izvodului și completării cu evenimentele petrecute cu un an înainte. Explicarea acestei lacune aparente trebuie s-o căutăm în lipsa de interes pentru contemporani a manifestărilor lui Vasile Costache, care a fost șeful familiei după moartea lui Gavriliță. Am putea spune chiar lipsa de senzational. A fost omul de care n-au avut să se plîngă prea mult contemporanii. Apoi el era mort în 1711. Nu prezenta nici un interes pentru ambițiile nimănui. Chiar dacă faptele lui ar fi stîrnit critici, întrucît Lupul Costache putea fi acuzat de ele? Cu tatăl său a fost însă altceva. De aceea trebuie să presupunem că izvodul a cuprins și date mai numeroase din viața lui Vasile Costache. Ele însă nu ieșeau prin nimic din comunul vieții boierimii epocii. Nu puteau fi aduse nici în sprijinul, nici contra familiei. Ele vor fi fost neglijate și de cronicile care blamau pe Costăchești, cum va fi cronica buhușească, ca și de cronicile care i-au favorizat, cum s-a întîmplat cu pseudo-Neculai Costin și cronica zisă racovițeană. Credem că aceasta trebuie să fie semnificația puținătății știrilor în legătură cu Vasile Costache în operele amintite.

Data alcătuirii. Izvodul a intrat, în afară de alte cronici, și în letopisețul lui N. Costin, care cuprinde tocmai evenimentele din 1711, an în care Lupul Costache a jucat rolul atît de cunoscut. Dar opera lui N. Costin a rămas neterminată la moartea autorului, întîmplată la sfîrșitul lunii septembrie 1712. Știm că Lupul Costache a petrecut în surghiunul de la Varna, după o cronică, opt luni de zile, deci pînă prin aprilie 1712. Apoi cîtva timp a rămas pe lîngă Brîncoveanu, intrigînd,

după spusa unora, pînă și-a făcut pace „cu ponturi“ dinspre Mavrocordat. În împrejurările acestea n-a putut reveni în țară înainte de iunie același an. La 1 august revendică și obține în divan moșiile boierilor pribegiți cu Dimitrie Cantemir. În jurul acestei date el a pus să i se scrie cronica. Pentru epoca mai veche, desigur, a avut însemnări anterioare, căci altfel nu s-ar putea explica unele precizii și scene atît de viu rediate, care presupun o expunere verbală a vornicului Gavriiliță Costache, cum ar fi, de exemplu, scena dintre acesta din urmă și Constantin Ciobanul postelnicul sau expresia patetică adresată lui Cristea, nepotul lui Gheorghe Duca-Vodă¹.

La redactarea din 1712, acestea au putut suferi numai adaosurile și îndreptările convenabile. Știind că vărul său Nicolaie Costin a primit însărcinare din partea lui Mavrocordat să-i scrie domnia, ca unul care era interesat de felul în care se va face aceasta, îndată ce cronica sa de familie a fost terminată s-a grăbit să-i pună la dispoziție o copie. Desigur, atît domnul, care ținea să se scoată în evidență conducerea lui părintească și legăturile cu „țara“ și cu vechea dinastie, cît și împăciuitoarul Nicolaie Costin vedeau în opera ce urma să se alcătuiască un mijloc de înțelegere cu boierimea și în primul rînd cu Lupul Costache. Dar, la data la care Lupul Costache pusese să i se alcătuiască izvodul, Costin redactase deja mare parte din cronică. În orice caz tratase urcarea pe tron a lui Cantemir, în care se cuprindea și pîra din februarie 1711 făcută de Lupul Costache pe lingă pașă. Desigur, dacă acesta din urmă ar fi fost în țară, cronicarul n-ar mai fi amintit-o, după cum e sigur că, dacă ar fi ajuns să-și transcrie opera, vornicul Lupul Costache i-ar fi cerut să scoată acest pasaj. După moartea timpurie a cronicarului la sfîrșitul lui septembrie 1712, domnul a dat însărcinarea unui cărturar, probabil unui uricar de la cancelaria domnească, să-i transcrie manuscrisurile, și altuia, lui Axinte Uricarul, să continue cronica domniei, care începea cu 1709 și rămăsese neterminată la moartea fostului mare-logofăt.

C. Giurescu a arătat că transcriitorul manuscriselor rămase de la N. Costin — fie opera sa sau a tatălui său — în octombrie 1712, este, după toate probabilitățile, același personaj cu autorul letopiseșului din 1661—1709, scriere alcătuită tot din însărcinarea domnului, care dispusese alcătuirea ei pentru a lega astfel istoria domniilor sale de letopiseșul lui Miron Costin, căci își dădea seama că altfel s-ar fi pierdut².

La aceste concluzii a ajuns observînd că în ambele opere se găsește același defect: necunoașterea transpunerii în ani de la Hristos a evenimentelor date de la facerea lumii, a erei de la 1 septembrie pentru lunile septembrie-decembrie³.

Cam în aceeași epocă în care se ducea mai departe opera costiniană s-a scris și compilația care tratează epoca dintre 1661 și 1709⁴. Dacă

¹ M. Kogălniceanu, *Letopiseșe...*, vol. II, p. 28.

² C. Giurescu, *Contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, p. 295.

³ *Ibidem*, p. 295—296.

⁴ *Ibidem*, p. 305, „Compilațiune făcută în septembrie-decembrie 1712 din ordinul lui Nicolae Mavrocordat“.

vom menționa că numai în această operă se vede a se fi utilizat izvodul costăchesc pentru perioada mai veche, se poate presupune că transcriitorul manuscriselor costinești (și acesta ar fi încă un argument că el a scris și letopisețul dintre 1661 și 1709) a găsit între hîrțile lui N. Costin și izvodul pe care l-a utilizat, împreună cu altele, pentru epoca mai veche. În felul acesta se explică unitatea de atitudine față de Costăchești, unitate care lipsește altor opere similare.

Autorul izvodului. Costăcheștii — Antioh, Gavriliță și Tudosica — fuseseră, pe cît permiteau împrejurările epocii, cărturari. Acte scrise sau numai semnate de ei s-au păstrat în număr destul de apreciabil. Din ele se vede contactul lor frecvent cu cartea și cu instrumentele de scris. Și legăturile de familie ale acestora ne îndreaptă spre astfel de concluzii. Antioh a fost căsătorit cu fiica lui Grigore Ureche, Alexandra, ea însăși o femeie cu predilecție către cărturărie. Gavriliță a ținut în a doua căsătorie pe Tudosica, fiica lui Costin hatmanul și sora cunoscuților boieri Costinești, adăpați la umanismul polonez, dintre care Miron a fost un mare cronicar. De la Tudosica Costache, căsătorită cu un Jora, ni s-a păstrat un frumos act de împărțeală cu fratele Gavril, semnat de mîna ei. Evident că urmașii lui Gavril Costache au fost și ei cărturari. Acte scrise sau semnate de dînșii abundă în arhivele noastre. Cel mai strălucit dintre toți a fost Lupul vornicul. El va fi căutat să folosească în interesul ambițiilor sale un cărturar al timpului, care să treacă într-o operă menită să circule în lumea moldovenească fapte din trecutul familiei, de altfel nu prea vechi, împletite cu propriile-i merite. Alegerea trebuia să cadă asupra unui om dotat cu talent de povestitor, care într-o operă de expunere plastică, dar în culori cît se poate de vii, să apere pe Costăchești de acuzațiile ce li se aduseseră și să eternizeze rolul vornicului Lupul în anul 1711. Acest personaj, căruia avea să i se încredințeze lucrarea, trebuia să fie un om de casă al familiei, un devotat care ar fi participat cu tot sufletul la opera întreprinsă.

Un om de casă cu astfel de calități și legături cu familia Costăcheștilor întîmpinăm în persoana unui cărturar trăitor la sfîrșitul secolului al XVII-lea și primele decenii ale secolului al XVIII-lea. El se numea Ștefan Pădure și era feciorul preotului „Grigore Pădure ot Suceava“. Omul făcea parte dintr-o familie de cărturari. Grigore Pădure, el însuși un scriitor de acte, era preot al „sfintei Mitropolii“ din Suceava. Ni s-a păstrat un zăpis scris de dînsul pentru vînzarea de vie, pe care ieromonahul Ghedeon de la biserica sf. Ilie din Suceava o face lui Ioniță Pisoschi. Actul se încheie prin cuvintele: „Eu popa Gligorie Pădure ot st-a Mitropolie am scris zăpisul“¹. Popa Grigore Pădure a avut și un alt fiu decît pe Ștefan. Este cunoscutul tiparnic Dumitru Pădure. Acesta s-a călugărit la mănăstirea Bisericiani, cunoscut centru cărturăresc², unde a avut legături, evident, cu un alt tipograf, gravor și cărturar, Mitrofan, fost episcop de Huși. O notă, cu

¹ G. h. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, vol. V, p. 61.

² C. A. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericiani*, p. 11.

data de ianuarie 1695, pe o carte ne spune : „Dumitrașco, sin a preutului Grigore Pădure“, „la Bisericiani s-a îmbrăcat în portul svinților ingeri¹.

Meșterul tiparnic Dimitrie Pădure a tipărit în cursul anului 1694 câteva cărți grecești. În iunie se tipărește o operă a lui Dositei, patriarhul Ierusalimului, intitulată de editorul modern Legrand *Manual contra lui Karyophilles*². A doua tipăritură e opera lui Ioan Eugenios, intitulată *Discurs contra hotărîrii sinodului de la Florența*. A treia operă este intitulată *Volumul împăcării*, Iași 1692—1694³.

Din această familie de cărturari făcea parte omul de casă al Costăcheștilor, Ștefan Pădure. El scrie în aprilie 1689 un act foarte interesant prin care Gavrilițeștii — Lupul, Solomon și Costache — învoiesc pe fratele lor mai vîrstnic, Vasile, să-și facă case la Bărlălești, alături de ale dinșilor. Motivarea acestui act conține o pagină de istorie moldovenească din epoca cea mai zbuciumată, scrisă cu un deosebit talent de povestitor, în culori vii. Pentru a se vedea felul în care pisarul Ștefan Pădure știa să pună în scris cele văzute de dînsul sau auzite de la alții, reproducem un fragment mai caracteristic din zăpisul de învoială dintre frații Costăchești : „Apoi, tîmplîndu-se a se scorni aciaste răscoale multe în țara noastră, în zilele mării-sale Ducăi-Vodă, cînd au fost la Beciu, sculatu-s-au Savin Zmăcîcîne și cu Moțoc din țara leșească de au venit în țară și, îndemnînd pe mulți cari li s-au potrivit lor și pe mulți și cu sila, i-au făcut de s-au rădicat să margă să bată Bungeacul. Care, ce bătaie și izbînzi au făcut, se va pomeni pîn'va rămîne un om pre acest pămînt. Deci, scăpînd ei dintr-aceea oaste a lor, au lovit pre la Floriani și au aprins casăli dumisale fratelui nostru lui Vasile vornicul. Deci, încă fiind viu răposatul părintelui nostru și văzînd că agiunsă la greali vremi de trai, socotit-au dumnilui de departe un frate de altul nu vom putea mai trăi, nici dumnilui fratele nostru va putea trăi acolo unde i-au fost casăli întăi, fiind mai la cîmp, ce i-au zis singur dumnilui răposatul părintele nostru să miargă să-și facă casă la Bărbătești (sic ! Bărlălești), cari sînt lingă Epuriani din gios ; cît și l-ar agiunge prilejul de bune să-și facă“. Învoiala se făcuse între frații Costache, Lupul, Solomon, Vasile, apoi cumnatul lor Constantin Lambrino paharnicul și vărul lor Pavel Bujoreanu biv-sulger⁴.

Cunoaștem și o altă operă, aceasta de transcriere de manuscrise, datorată diacului Ștefan Pădure. Ea se găsește trecută într-o însemnare din 1711 făcută de fostul episcop de Roman, Pahonie, ctitorul schitului Pocrov, despre cărțile pe care le avea. Conținutul notei e destul de laconic, „carti cu hirotonii scris(ă) de Pădure“⁵, dar foarte important pentru că întregește figura acestui personaj. Desigur, Pădure, care co-

¹ C. A. Stoide, *Contribuții la istoricul mănăstirii Bisericiani*, p. 11.

² I. B i a n u, N. H o d o ș, *Bibliografia romînească veche*, t. I, p. 337—338.

³ *Ibidem*, p. 338—339.

⁴ N. I o r g a, *Studii și documente*, vol. VII, p. 91—93.

⁵ Biblioteca Acad. R.P.R., ms. CLXV/160, „Izvod de cărțile cîți am, să si știe, vlet 7219, mart. 7“.

piase în preajma anului 1711 un manuscris de hirotonii, destul de cunoscut contemporanilor pentru a nu fi amintit decât cu numele de familie, nu putea fi decât unul dintre fiii preotului Grigore Pădure. Știm însă că Dimitrie tipograful s-a ocupat mai mult de meșteșugul de culegător de literă grecească și n-a avut, probabil, prea mult timp disponibil pentru a face și operă de transcriitor de manuscrise românești. Aceste rosturi au rămas, evident, în seama fratelui său Ștefan. Legături cărțurărești a avut Ștefan Pădure și cu frații Costinești, Pătrașco și Nicolaie. Pe o cronică poloneză care a aparținut lui Pătrașco Costin și apoi fratelui său Nicolaie, se găsește și o notă scrisă de Ștefan Pădure, din care aflăm că el era și meșter legător de cărți și că a legat cartea. Nota e scrisă cu o elegantă caligrafie și are cuprinsul următor: „Această carte, ce se chiamă Cronică leșească, o am legat eu Ștefan Pădure cu toată cheltuiala dumisale blagorodnicului Nicolai Costin) vel-vornic dolnei zemli, let 7214, iunie 7“¹. Cartea trecuse după moartea lui Pătrașco Costin în stăpînirea fratelui său.

În împrejurările arătate, pînă la o probă contrară, vom socoti pe Ștefan Pădure ca autor al *izvodului Costăcheștilor*. El trebuie să fie trecut între cărțurarii moldoveni contemporani cu Ion Neculce, Nicolae Costin etc. Cronica lui s-a pierdut, dar din ea am identificat unele fragmente în studiul de față. Nădăjduim că la contribuția adusă de noi pentru întregirea operei acestui cărțurar moldovean se vor adăuga, cu timpul, și alte știri. Așezat pe o treaptă socială inferioară marilor săi contemporani citați mai sus, scrisul lui constituie, desigur, un inel din opera minoră a cronicarilor, oameni de casă, dintre care vom găsi pentru perioada aceasta cîțiva și în Moldova. Prin situația lor, ei erau sortiți să rămînă în anonim. Unul care iese din această nedreaptă orînduială e Ștefan Pădure.

¹ I. B i a n u și N. C a r t o j a n, *Pagini de veche scriere romînească*, București, 1921, p. 22.